

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hadi Atlasi

Kazan Hanlığı'nın Çöküşü
ve

Süyün Bike

Çev: Hakan Coşkunarslan

kömen

SÜYÜN BİKE

Kömen Yayınları 17
Türk Dünyası Tarih Dizisi 4

Kömen Yayınları
1. Baskı Konya
Ekim 2004

ISBN: 975-6527-09-9

© Bu Kitabın Yayın Hakları Kömen Yayınlarına Aittir. İzinsiz
Kısmen Yada Tamamı Çoğaltılamaz

Kapak-Sayfa Tasarım
Kömen

Kömen Eğitim Elektronik Turizm Ticaret Ltd.Şti.
Kürkçü Mahallesi Rampalı Çarşı Zemin Kat Nu: 15/A
Konya
Tel: 0332 353 47 15
e-posta:komen54@hotmail.com

BASKI
ERDEM OFSET
F.Çakmak Mh. Yayın Cd. No:33 KONYA
0332 342 46 17

Hadi Atlasi

Süyün Bike

Tatar Türkçesinden Çeviren
Hakan Coşkunarslan

Kömen Yayınları

*Vatan acısını vatanını kaybedenler bilir.
Gönül acısını ansızın ayrılanların bildiği gibi...
(İlgaz Vahap Nevruzhan, Süyün Bıke Kitabından)*

*Bu kitabı vatanlarından ayrı kalan Özbekistan Erğ Partisi genel
Başkanı **Muhammed Salih** ve vatanında yıllardır zindanda
tutulan Tüerkistan'ın yaşıayan Çolpan'ı
Mehmetali Mahmud'a ithaf ediyorum.*

Hakan Coşkunarslan

ÖN SÖZ

İsmail Gaspıralı'nın başlattığı ceditçi-Türkçü hareketin en önemli temsilcilerinden olan Hadi Atlasi'nin Süyün Bike adlı kitabı, bir anlamıyla Kazan Hanlığının son yıllarının tarihidir. Rusya Türklerinin 1900'lerde giriştikleri ceditçi-Türkçü ve hürriyetçi mücadelenin başlangıç yıllarında Atlasi'nin "Süyün Bike"yi ayrı bir eser olarak kaleme alması oldukça anlamlıdır. Çünkü Kuzey Türklerinde "Süyün Bike" bağımsızlığın simgesi haline gelmiş ve efsaneleşmiş bir kahramandır. Bu eserinde pek çok tarihi olayı anlatan Atlasi, günümüzde de hala geçerli olan bazı mühim mesajları üstüne basarak vermiştir.

Kazan Hanlığının Ruslar tarafından işgal edilmesi, gerek Doğu gerekse Batı Türklüğü için bir dönüm noktası olmuştur. Rusya'nın yayılma alanı önündeki ilk engel olan Kazan Hanlığının çökmesi ile başlayan süreç, bir yandan Karadeniz ve Kafkaslar yolu ile Osmanlı Devletine baskı yaparak sıkıştırmasıyla, diğer yandan da Türkistan'ı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte Rusya'nın sahip olduğu topraklar, hemen hemen bu günkü Rusya'nın hakimiyet alanını oluşturmaktadır.

Bu önemli tarihi olayın müsebbibi, Atlasi'ye göre sadece Ruslar değildir. Kuzeyde yaşayan Türk boylarının sürekli birbirleri ile çekişmeleri, birbirlerine karşı Ruslardan yardım almaları, Atlasi'nin gözünde onları da en az Ruslar kadar sorumlu kılmaktadır. Hanlığın çöküşündeki en büyük pay Kırımlılık, Kazanlılık, Nogaylık gibi kavramların öne çıkarılmasıdır. Bu hataları yapanları ihanetle suçlayan Atlasi'nin bu eserinden ve aşağıya aldığımız yazılarından, o dönemde yetişen aydınlardaki Türklük şuurunu çok açık bir biçimde görmekteyiz.

Süyün Bike'nin yazgısı kendisinden sonra bütün bir Türk dünyasının yazgısı olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu gün Türk Dünyasında yaşananlarla geçmişte yaşananlar arasında neredeyse fark yok gibidir. Koşçak Oğlan, Süyün Bike gibi vatanperverler bu günde ihanete uğrayıp ya öldürülmekte, ya zindanlarda çürütölmekte ya da vatanlarından uzak yaşamaya mecbur edilmektedirler. Bu yazgının değışmesi için, Atlasi'nin gerek yaşamından gerekse bu eserinden gerekli derslerin alınması ümidiyle...

09.9.2004

Hakan Coşkunarslan

HADI ATLASI

Kazan Türklerinin önde gelen ceditçilerinden ve tarihçilerinden olan Hadi Atlasi ile ilgili Türkiye’de pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Türkiye’de onunla ilgili en fazla bilgiyi, öğrencisi ve akrabası olan Ahmet Temir’in onu tanıtan birkaç yazısı ve Akdes Nimet Kurat’ın eserlerinde buluyoruz.

Hadi Atlasi 1879 yılında Tataristan’ın Bua rayonu İski Çebi köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine imam ve öğretmen olan babasının yanında başlamıştır. Daha sonra Bua’da bulunan medreseye devam etmişse de medresedeki eski usul eğitimi beğenmeyerek kendi kendine yabancı dil öğrenmeye ve kendisini yetiştirmeye başlamıştır. 1900 yılında Kargalı şehrinde Ganibay Hüseyinov tarafından açılan yeni usul (ceditçi) öğretmen yetiştirme kurslarına katılmıştır. 1903 yılından itibaren Elmet şehrinde imam olarak çalışmaya başlamıştır. Atlasi dönemin ceditçi aydınlarının savunduğu kız çocuklarının eğitimine de önem vermiş ve burada bir kız mektebi de açmıştır. Bir yandan ders kitapları yazarken diğer yandan da sosyal içerikli yazılar yazar. “*Ahir Zaman İşanı*”, “*İdil Boyu*”, “*Mektep ve Molla*”, gibi eserlerinde ceditçiliği savunmuş ve kadimciliği eleştirmiştir.

1905’te Rusların Japonlara yenilmesinden sonra kurulan meşrutiyet rejiminde Rus parlamentosuna (Duma) mebus olarak seçilmiştir. ¹ Parleментoda Ali Merdan Topçubaşı liderliğinde mebuslar bir “fraksiyon” halinde bir araya gelmişlerdir. Hadi Atlasi ve beş Müslüman mebus ise bu fraksiyona dahil olmayarak “*Hizmet Taifesi*” adında başka bir fraksiyon oluşturmuşlardır. “*Hizmet Taifesi*” içinde bulunan aydınlar toprak meselesinde Rus “*Trudovik*” partisinin görüşünü benimsemişlerdi. “*Trudovikler*” toprağın çiftlik sahiplerinden alınarak köylülere dağıtılmasını

¹ Ahmet Temir “*Kazanlı Tarihçi Hadi Atlasi ve Sibir Tarihi Adlı Eseri Üzerine*”, Sibirya Araştırmaları, Simurg Yayınları, İstanbul 1997, s.339
Selam Alişev, “*Tatar Tarihçisi Hadi Atlasi*” (Hadi Atlasi, Sibir Tarihi, Süyük Bike, Kazan Hanlığı, Red. Selam Alişev, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1993) s.3-4.

istiyorlardı. “*Müslüman Fraksiyonu*” ise toprak meselesinde liberal *Kadet* partisinin görüşünü benimsemişlerdi ve buna göre de toprakların çiftlik sahiplerinden alınarak uygun fiyatla ve vade ile köylüye dağıtılmasını savunuyorlardı.²

1906 yılında Rus Maarif Bakanlığı Rus olmayan halkların eğitimine ilişkin yeni bir tasarı hazırlar. Tasarıya göre okullarda Rus dili okutulması, çocukların Rus ruhunda terbiye edilmesi, halkların kendi alfabelerini değil Rus alfabesini kullanmaları zorunlu tutulmuştu. Bu tasarıya karşı gelen Atlasi “*Yeni Nizam ve Ulemamız*” adlı bir kitapçık yayımlamış ve eserinin ilk sayfasında şunları yazmıştır: “*31 Martta Maarif Bakanı graf. Tolstoy tarafından tasdik edilmiş kanunla milli harflerimizin Rus harfleri ile değiştirilip, dil ve edebiyatımızın darülfenadan darülbekaya hicret edeceğini, gazete okuyanlar anlamışlardır*” Atlasi’ye göre yeni kanun Tatar dili ve edebiyatını yok etmeyi amaçlamaktadır. Atlasi bu küçük kitapçığında Rus hükümetinin sadece Rusların menfaatine çalıştığını “*bu hükümetin asıl politikasının zulüm-cefa çekirtmek ve halkları Ruslaştırmak*” olduğunu yazarak bütün Müslüman ulemayı bu kanuna karşı çıkmaya çağırmıştır. 1909 yılında bu kitaptaki sözlerinden dolayı tutuklanarak hapse atılmış, imamlık izini elinden alınmış, açtığı kız mektebi kapatılmış ve serbest kaldıktan sonra da polis gözetiminde yaşamaya mecbur bırakılmıştır.³

Hadi Atlasi’nin eğitimci ve politik kişiliğinin yanında tarihçi kişiliği de onu oldukça önemli bir aydın ve bilim adamı haline getirmiştir. 1911-1914 yılları arasında ardı ardına “*Sibir Tarihi*”, “*Kazan Hanlığı*”, “*Süyün Bıke*” adlı tarihi eserlerini yayımlamıştır. 1913 yılında tarihi çalışmaları sayesinde Kazan Üniversitesi “Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyetinin” üyesi olmuştur. Bildiği yabancı diller sayesinde Türk tarihine ait eserleri incelemiş, bunların içindeki yanlış ve önyargılı bilgileri eleterek çok ciddi eserler vermiştir. Bu eserlerine binaen Barthold onun için “*Tatar Kahra-*

² Akdes Nimet Kurat, “*Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devir*” A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, C.XXIV, Ankara 1966.

³ Alişev, a.g.m. s.4

manı” ünvanını kullanmıştır. “*Sibir Tarihi*” adlı eserinin önsözünde Sibir Tarihinden başka Türk halklarının tarihine dair başka eserler yazmayı düşündüğünü belirtmiştir. Ancak onun daha çok eğitim işleri ile ilgilenmiş olması ve üzerindeki politik baskı yüzünden olsa gerek alimin yukarıdaki üç eserinden başka kitabı bulunmamaktadır.⁴

1917’de devrim yıllarında da Hadi Atlasi gerek eğitim işlerinde gerekse siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Bu yıllarda Atlasi Bögölme’de bulunmakta idi. Bögölme’de Belediye bünyesindeki Halk Eğitim bölümünde görevli idi. Ekim devriminden sonra Bögölme vilayeti Sovyetinde yine eğitim faaliyetlerinde görev almış öğretmen okulunda hocalık yapmıştır. Çek’ler Bögölme’yi ele geçirdiklerinde de görevine devam etmiştir. Kolçak’ın ordusu Bögölme’den çekildiğinde Onu’da beraberlerinde şehri terketmeye zorlamışlardır. Ancak O Kolçak ordusundan kaçarak şehre geri gelmiştir. Kolçak idaresinde de görevde kalmış olması Hadi Atlasi’yi komünistlerin gözünde şüpheli hale getirmiştir. Bu durum karşısında Atlasi Azerbaycan’a (Bakü’ye) gelmiştir. Bakü Sovyetinin Maarif Komiserliğinde Türkçe matbuat bölümünde çalışmaya başlamıştır.⁵

Hadi Atlasi Bakü’de de Rus takibatından kurtulamamış, tutuklanarak Kazan’a gönderilmiştir. Bakü’de tutuklandığı sırada Abdullah Battal Taymas Atlasi’nin evinde bulunduğunu hatırlarında yazmaktadır.⁶

1920 yılından 1929 yılına kadar Atlasi Bögölme’de öğretmenlik yapmıştır. 1929 yılında “*Sultangaliyevci*”, “*Sovyet düşmanı*” olduğu için tutuklanmış ve Solovki’ye (Arhangelsk) sürgüne gönderilmiştir. 1934 yılında sürgünden dönerek Bögölme’ye gelmiş ancak kısa süre sonra Kazan’a yerleşmiştir. 2 yıl Kazan’da altı kişilik ailesiyle birlikte büyük sıkıntılar çekerek yaşamıştır. 1936

⁴ Alişev, *a.g.m.*, s. 5,6, Temir *a.g.m.*, s.339

⁵ Alişev, *a.g.m.*, s.5.

⁶ Abdullah Battal Taymas, Rus İhtilalinden Hatıralar 2, Ben Bir Işık Arıyordum, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.110-114.

yılında Atlasi ikinci kez tutuklanmıştır. Atlasi ile ilgisi olan 24 kişi de “Atlasovcular” davasında yargılanmışlardır. 1936 yılının Ağustosundan 1937 Mayısına kadar 16 kez sorgulanan Hadi Atlasi 2 Mayıs 1937’deki sorgusunda “*Milli karşıdevrimci örgütü kurdum, kurucusu yalnızca bendim, ben Pantürkist, Milliyetçi ve Sultangaliyevciyim. Bütün Türk-Tatarları birleştirip,bağımsız burjuva-demokratik devlet kurmak istedim. Dış ülkelerdeki Sovyet düşmanları ile ilişki kurdum*” diyerek kendisine isnad edilen bütün suçları kabullenmek zorunda kalmıştır. 1937 yılının 23-28 Ekiminde askeri mahkeme “Atlasovcular” davasına bakmaya devam etmiştir. Hadi Atlasi’nin buradaki son sözleri şöyle olmuştur: “*Ben hiçbir zaman ajan, terörist olmadım, hiçbir zaman gizli örgütler kurmadım. Ben şimdiki zaman adamı değil, geçmiş zaman adamıyım*”.⁷ Kendisi ile birlikte 9 kişi ölüme, 16 kişi de sürgüne gönderilmiştir.

⁷ Alişev, a.g.m., s.6-7.

Aşağıdaki yazı Hadi Atlası'nın, 1909 yılında Rızaeddin Fahreddin tarafından "Şura" dergisinde açılan "Dil Yarışı" için kaleme aldığı yazıdır. Şura Dergisinin Dil yarışında 66 makale içinde birinciliği alan bu yazı Hadi Atlası'nda ki Türklük duygusunun en güzel göstergesidir.

Bir Türk Bıkâçının (Gelin) Özünün Oğluna Ayğın Öğütü*

Tanrıya sürgün tünkürden ⁽¹⁾ (eüzü billahi mineşeytanirracim). Isragücü ⁽²⁾ bağışlayıcı tanrının adı ile başlıyorum (bismillahirrahmanirrahim).

Ey, ardaklı çocuk!Sen burunğu çağlarda arslan adını alan, uruşlarda çabğurday ⁽³⁾ akıncıları (koşun, orduları) ile yatlıklar ⁽⁴⁾ üzerine tubuldayarak ⁽⁵⁾ durbatan ⁽⁶⁾ onları sürgün avı gibi türlü yaktan ⁽⁷⁾ çevirerek özlerini uşandak oturak, ülkelerini bulgun ⁽⁸⁾ eden çavdur ⁽⁹⁾ ataklı olan Türk uruğunun çocuğusun!

Senin burunğudaki Oğuz, Bonak, Çingiz atalan babaların, kırıyı (çek, hudut)- eni bilimsiz olan kum denizlerini geçerek yav ⁽¹⁰⁾ buluğın elgünleri ⁽¹¹⁾ buzuğ etmişler. Yatlığlar onların kaplan gibi kuranlı (kurallı-silahlı), yuşmanlı ⁽¹²⁾ yuratavullarını ⁽¹³⁾ gördükleri anda, şimşek gibi uçğur (uçan) atlarının şanguraklarını ⁽¹⁴⁾ eşitikleri zaman da arslan önündeki koyun gibi gevşeyerek kayğı yutğunlarına ⁽¹⁵⁾ düşmüşler. Anla, çocuk! Bütün elgünler ayaklarındaki ağır tumruklarını ⁽¹⁶⁾ ellerindeki kaldırılamayacak bilekçelerini (kelepçe), buyunlarındaki kalın zincirleri kırarlarken, siz arslan çocuklarına tutsaklık ⁽¹⁷⁾ ta çürümek yazık çocuk! Burunğularda Laçın, Alp, Timur-Balık atları ile adaklanan ekü (adam) ların çocuklarına, bu çağlardaki karçığa (bir kuş) tırnakları arasında ezilmek, kanlı alaçığların ⁽¹⁸⁾ keskin kılıçları altın-

* Akdes Nimet, "Bundan 25 Yıl Evvel Kazan Türklerinde Dil Yarışı", Azerbaycan Yurt Bilgisi, Yıl:3, Temmuz-Ağustos, 1934, S.31-32.

da doğralmak yakışmaz çocuk! Günay ⁽¹⁹⁾ yağından kalkıp, dağ gibi dalgalara benziyerek, günbatar yağına baskın etmiş, kaplan gibi kapsayarak ⁽²⁰⁾ yatlıklarından derlik, davar ve duyumluklarını almış olan adaklı erenlerin oğullarına korkak olmak yakışmaz, çocuk! Az koşunlarını (ordu, yav) çok göstererek, yatlığ (düşman) ların yüreklerine şaşkınlık vermiş, tilki gibi kurnaz kaplan gibi kuvvetli olan ataların oğullarına çok iken –korkaklık yüzünden az görünmek yazık (günah) olur, çocuk! Tanrının gökteki yıldızları, kullarına bağışladığı yarlıkaşlar nasıl saymakla bitmez ise –yeryüzünü titretmiş olan senin babalarının da bitimlikleri ⁽²²⁾ saymakla bitecek gibi değildir, çocuk. Pek büyük bakanlar, ancak sizin babalarınızın yarlık ⁽²³⁾ buyrultu ⁽²⁴⁾ altın-bilgileri ⁽²⁵⁾ ile başlıg olabilirlerdir. Acnık (açık) bil, çocuk! Gelecek sizindir. Demir kazık yıldızları, yollarını şaşırılmış olanlara yol göstermek için yaratılmış olmaları gibi, sende kaltağaylara ⁽²⁶⁾ yolbaşısı olmağa çalış. Burundaki (eski zamanlardaki) babaların gibi, yanlık ⁽²⁷⁾ sevimliğidamlı (mutahammil), görümlüklü ⁽²⁸⁾ anlayışlı, sayılı bavlü ⁽²⁹⁾ bitimli ^(29a) ve anlak ol! Aygak ⁽³⁰⁾ yatkun ⁽³¹⁾ çağmır ⁽³²⁾ çoğulçu ⁽³³⁾ çoman ⁽³⁴⁾ yalkav (tenbel) çomru ⁽³⁵⁾ azgın, yaltak, şiltekçi ⁽³⁶⁾ minminlikey (benlikey-egoist), şılkın ⁽³⁷⁾ kaltmak ⁽³⁸⁾ olma, çocuk! Gökteki güneşler, ay yıldızlar durmadan sallanarak (titreyerek) bütün açunu ⁽³⁹⁾ nasıl aydınlatıyorlar sa, sen de bilgili olarak bilgin ile elgünü aydınlatmağa, onların iki açunda yüzlerini aydın kılmağa gayret et, çocuk.

Böyle olursan tükede ⁽⁴⁰⁾ sorğuçular geldiği zaman, sormagünü olduğu zaman yüzün ak olur çocuk!

Hadi Atlasi

Hadi Atlasi Beye göre öztürkçe sözlerin izahı:

1-Cin, şeytan, 2-rahmetli şefkatli, 3-tufan, 4-düşman, 5-hücum ederek, 6-yenmek, viran etmek, 7- taraf, 8-esir, 9- namuslu, şanlı, 10-düşman ve asker, 11- alem, halaik, insan 12-zırh (Cuirasse), 13-avant-garde (pişdar), 14-at ayaklarının sesi, 15-girdap, 16-ayak

bağları, 17-esaret, 18- cellat, 19-maşrık, 20-her hangi bir şehri düşmanı ihata etmek, 21- in'am, ihsan 22- mehazin sahibi, 23—hanların fermanı, 24-hüküm kağıdı, 25-fermanname, 26-cahil, nadan, 27-benziyen, 28-camiyülfazail, 29-terbiyeli, ilimli, 29a-benziyen, 30-söz yürüten, 31-uyumağı seven, boş duran, 32-hasis, 33-söz yürüten, 34-ağır vücutlu, tenbel, 35-yalancı, 36-buhtan, müfteri, 37-namussuz, 38-utanmak bilmeyen, 39-dünya, 40-kabir

SİBİR TARİHİ KİTABINA YAZDIĞI ÖNSÖZ*

Yazuçından bir iki söz:

İnsanı insan yapan bilimlerin en birincisi hiç şüphesiz tarih ilmidir. Özünün kim olduğunu bilmeyen insan ne kadar hüsünden mahrum ise, özünün milli tarihini bilen insan da o nisbette hüsündür. Tarih ilmi insanda milliyet hissi uyandıran ilimlerden biri olması sebebiyle, müterakki milletler kendi tarihlerine fevkalade ehemmiyet vermiş ve halen de vermektedirler. Bizim babalarımız olan Türk-Tatarlar. Eski zamanların en ünlü halklarından oldukları için onların tarihleri en parlak tarihler cümlesindendir. Başka milletlerin alimleri öz babalarının eski hallerini araştırıp, onların en ufak işlerinden olmadık büyük neticeler çıkararak öz cinsdeşlerinin çocuklarında milliyet hisleri uyandırmaya içtihat ettikleri halde, bizim Türk uleması, tarih aleminde birincilik kazanmış ünlü babalarının büyük işleri hususunda his uyandıracak hiçbir şey yazmamışlar ve yine de yazmıyorlar. Bizim her işimizin geç kalması yüzünde, azametli Tatar milleti medeniyet dünyasını mesut eden en faydalı hisselerden mahrum kaldığı gibi, tarih edebiyatımızın gecikmesi yüzünden de bir çok hayırlı işlerden mahrum kaldık.

Geçen yüzyıllarda İslam uleması, dünya ve ahiret için zarardan başka faydası olmayan, ayanı şekilde birlik ve kardeşlik temeli üzerine kurulmuş ehli islam arasına ihtilaf dağıtmaktan başka neticesi olmayan fenler hususunda hayli gayretli oldukları için, binaenaleyh temeli sarsılan islam alemini daha da kuvvetli sarstıkları halde, milleti canlandırmaya sebep olan tarih ilmi hususunda, güçlerinin en ufak zerresi kadar bir gayret sarfetmemişlerdir. Munkariz olmaya yüz tutan milletlerin, zaten umumiyetle faydasız işlerle uğraştıkları gibi, milleti inkırar derya-

* Ahmet Temir “Kazanlı Tarihçi Hadi Atlası ve Sibir Tarihi Adlı Eseri Üzerine”, Sibirya Araştırmaları, Simurg Yayınları, İstanbul 1997, s.342-343.

sına daldıran bizim alimlerimiz de ömürlerini milletin birdenbir sağ kalan köklerini mahvetmeye yarayan faydasız ilimlerle uğraşarak telef etmişler.

Başka milletlerin alimleri Türk-Tatar tarihine ait gayet kıymetli şeyler yazıp bıraktıkları halde, kendi alimlerimiz o hususta hiçbir şey yazmamışlar. Türk-Tatar halkının başka milletlere göre hüsünsüz (kötü, çirkin) görünmeleri ve binaenaleyh kendi cinsdaşlarının kanı ve canına kast eder olmaları, onların arasında milli tarihin yokluğundan ve aynı şekilde tarih ilminden habersiz oluşlarındandır.

Uçsuz bucaksız Tatar ülkeleri yabancı milletler tarafından zaptedilip onların mülkleri ile karışarak başka şekle girdiği gibi, milli tarihimize ait vakalar dahi onların vakalarına karışarak başka bir renge büründüler. Şu yüzden kendi tarihimizi saf halince yazmak oldukça müşküldür. Lakin içtihad ehillerine göre bu dünyada mümkün olmayan hiçbir şey mevcut olmadığı için, içtihat sarfedilirse, bizim Tatar tarihinin saf halince yazılabileceğinden hiç şüphe yoktur. Biz Tatarlar bu günkü Rus medeniyetinden faydalar temin ettiğimiz gibi, tarihimize ait konular hususunda, Rus uleması tarafından yazılmış tarihlerden çok faydalandığımız malumdur. Rus dilindeki türlü fenlere dair yazılmış sayısız kitaplar büyük hazinelere benzedikleri gibi, tarih fennine dair yazılmış kitaplar da onun için en kıymetli, mukaddes şeylerdir. Rus ruznamcılar ile müverrihleri (günlük yazarlar ve tarihçileri) arasında, taassup ile yazıp, vakaya ikinci bir renk vermeye çalışanlar da çok ise de, lakin ilme inceleyerek bakıp yazanlar da yok değildir.

Nasıl olursa olsun, biz, tarihimize hizmet ettikleri için O, müverrihlerin mutaassıp ve gayri mutaassıp (şovenist ve şovenist olmayan)herbirine teşekkür ediyoruz.

Geçen yüzyılların karanlık günleri altında Tatarların ülkeleri ile beraber harap olup kalmaları lazım gelen tarihlerimizi ihya ettikleri için, Rus müverrihlerinden herbirine teşekkür etmeyi biz kendi üzerimize borç diye biliyoruz. Türk-Tatar tarihine ait Rusça yazılmış pek çok kıymetli eserler vardır.

Onların bazıları birkaç asır mukaddem yazılmış iseler de, hala basıldıkları yoktur. İşte bunlar gerektiği gibi mutaala edildiklerinde, aynı şekilde başka milletlerin dillerinde yazılıp ta hala Tatarlara malum olmayan eserler kendi dilimize tercüme edildiklerinde, bizim tarihimizin saf halince vücuda geleceğinden hiç şüphe yoktur. Ben kendim milli tarihimizin yokluğuna içimden kaygı duyuyordum. Gözümüzün önünde kullanılabilecek milli senetler (belgeler) olmadığından , o tarihimizin vücuda geleceğine de pek zor inanıyordum. Lakin türlü Rus uleması tarafından yazılmış tarihleri derinlemesine mütaala etmeye başladığım zamandan itibaren, ben Tatar tarihinin vücuda geleceğine gerçekten inanmaya başladım. Şu itikadımın neticesi olarak mütevekkilen alallah tatar tarihine ait konuları yazmaya azmedip işe giriştim. En başta iş bu Sibir tarihini yazmaya başlayıp onun ilk cildini yazdım. Bundan sonra kalan ciltlerini, aynı şekilde Türk halklarının tarihine dair başka kitapları yazmayı düşünüyorum. Allah muvaffak etsin. Yazdığım iş bu tarihi, Rus ulemasının eskileri tarafından yazılan eserlerden , aynı zamanda padişahlar tarafından verilmiş Sibir'e ait yarlıklardan alıp yazdığım için, bir çok yazıda son zamanın alimlerine muhalefet ettim. Bu yüzden, benim yazdığım şeylere itiraz edeceklerin tenkitlerini son devir Rus tarihçilerinin sözlerine dayanarak değil, belki öteki eski kitaplar ile yarlıklara göre yürütmelerini rica ederim.

Hadi Atlasi

مخترع عبد الحميد افندي !

سزىك تىركيه تىركىچى علم و دىيارىدا تحصيل ايدىركىك سىن هيكىن طبعى شادلىق
چىن عالم وچىن كىش اولىك ، تا بطور ايتىلار ايتىك . فقط دىل بوزغالوب ، تىركچه سويلدىكى
دوشاندىن استانبول تىركيه دىكى عاداد دىزىلدى بىلورنى كى لاروت حال ايتىلدى دىقلىق
معلوملىق دىجىلىق . قاطع كىن كى رازى حساب ايتىك .
اوچو ، بىل : حقيقى انسان اولىك . قايىك ! شارلوتان اولىك . يعنى طبعى سىزىك
بىل كىل : تىركىچى سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك
تىركچه سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك سىزىك
معارىف دىلوسىنا شىق اولىك . چىن عالم اولىك .

۲۴
۱۹۱۱

۲۴ مه ۱۹۱۱

بر خطى . يا يردىره رىكائن كىركا و يازىم .

Hadi Atlasinin El yazısı:

(Türkiye Türkçesi ile)

Muhterem Abdülhamid Efendi!

Sizin Türkiye'ye gidip ulûm ve maarif tahsil etmenize ben son derece şad oldum. Gerçek âlim ve gerçek kişi olup dönmeye iktihad edin. Dil karıştırıp Türkçe konuşmanı aynı zamanda, İstanbul Türkiye'deki âdet ve örfleri bilmenizi kemalet saymayarak hakikî malumat sahibi olup dönmeni kemalet hesap edin.

Oku, bil, hakikî insan olup dön! Şarlatan olup, yani medeniyetin dış görünüşü ile kifayetlenip hakiki medeniyetten mahrum dönme! Şarlatanlar bizim Rusya'da pek çoktur. Tekrar edeyim: Avrupa'nın dış kabuğuna aşık olma, maarif ve ulûmuna aşık olup gerçek alim olup dön.

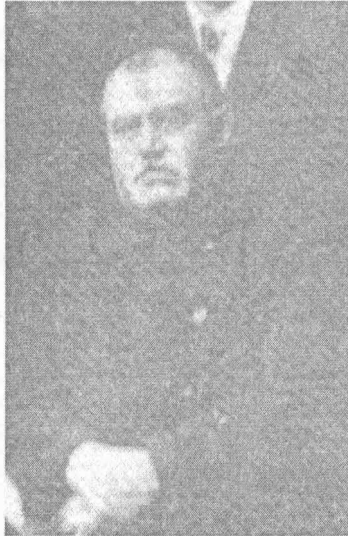
Hadi Atlasi

24 Mayıs 1911 sene

Bu mektubu sana yolda babanı görünce yazdım.

* Türkiye'de Öğrenci olan Hamit Zübeyr Koşay'a yazdığı mektubu. Ahmet Temir "Ahmet Temir'in Kendi Kaleminden Hayatı ve Eserleri" Türk Kültürü Araştırmaları Ahmet Temir'e Armağan, Yıl:XXX/1-2, Ankara 1993, s.38-40

1926 Bögölme, Hadi Atlasi Tatar Pedagoji kursuna katılan bir gurupla beraber

Rusya Müslümanları Birinci Kongresindeki Konuşması:*

Hadi Atlasi: Muhterem efendiler! bizim Müslüman kadını gibi baskı altında tutulan hiçbir milletin kadını yok. Bu baskı bize tarihten gelen bir nerse. Hindistan'da kadınları (odga yandırır (ateşte yakma) adeti vardı. Araplar doğan kızlarını diri diri yere gömüyorlardı. Çünkü kız çocukları uğursuzluk sayılıyordu. Hindistan'da kadınları ateşte yakıyorlar; ama biz kadınlarımızı evlerde ateşsiz yakıyoruz.

Bizim kadınlarımız dört duvar arasında yanıyor. Araplar kızlarını diri gömüyorlarsa, bizde kadınlarımızı dört duvar arasında ebedi azaba tabi tutuyoruz. Biz de kadın-kız hiçbir hukuka malik değil. Onlar bizim "ücretsiz" hizmetçilerimiz. Kadın kızlarımızın kendilerine münasip bir pahası var, onlar otuz tenke** satılıyorlar. Biz onların satın alıcılarıyız. (Alkış) Artık yeter bu satınalmalar. Yeter artık bu kadar eziyetlemeler. Yeter artık onları hizmetçi olarak kullanmalar. (Alkış) O bize bir ibdeğ değil, bir davar gibi. Onu bir davar gibi satın alıyoruz. Faydalanıp birisi eskiyince atıp ikincisini satın alıyoruz. (Alkış)

Kadın her millette davar. Ruslarda da davar yerinde ve hükmünde. Ama onlarda kadınlar hiç olmasa güneşten faydalanıyorlar. Ama bizde o da yok. Sert hava, açık hava, güneşli hava, şer'i hak da yok. Tabii bütün Tatar kadınları hukuksuz yaşamıyor. Kırım' da Tatar milletin bitmesine kadın-kızların çaresiz ve hukuksuz durumları sebep oldu. Bugün, biz onların istedikleri haklar üzerinde pazarlık yapmayalım, hemen kendilerine verelim. Hepimiz evvelce Rus-

* Doç.Dr. Şengül Hablemitoğlu-Dr. Necip Hablemitoğlu, Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), 1998 Ankara s. 183-184

** Tenge: para birimi.

ların kulu idik, ama kadınlarımız biz kulların kulu idiler. Şimdi biz azad olduk, hür olduk, onları da azad ve hür edelim. (Alkış)

Çok kadınla evlenme şeriatça yasaklanmış “Vein hıftüm ella ta’delu fevahideten” boşanmasını Peygamberimiz buguzların mubahı, hafıfı sayıyor. (Elbugzül helalü ilallahi ettalak). Bu sebeple teklif ediyorum.: Kadınları azad edelim, tam hürriyetlerini verelim. (Alkış)

Süyün Bike

Süyün Bike, Nogay Mirzası Yusuf'un kızı olup babası Yusuf da Musa'nın oğludur.¹Onun adı, Ruznâmelerde çeşitli şekillerde zikredilmiştir. Bazıları "Süyün Bik"², bazıları "Sümbik"³, bazıları "Sambik"⁴, bazıları "Sümüyk"⁵, bazıları ise "Süyün Bük"⁶ diye kaydetmişlerdir. Bizim bildiğimiz, onun asıl adı "Süyün Bike"dir. Yukarıdaki diğer adlar, bu adın bozulmuş şekilleridir. Süyün Bike sözü "Süyün" ile "Bike" sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu kelimelerin ilki "Süyün", sevinmek mastarının emir kipi, ikinci şahsa göre kullanımıdır; ikincisi "bike"ise "evli hanım, beğ karısı" anlamına gelmektedir. Nogay erkekleri arasında "Süyün Bik" şeklinde isimlendirilen kişiler de vardır. "Bek" sözü , Eski Türkçe'de "ulu, buyruk sahibi, başbuğ anlamındadır.⁷ Bunların kadınlarına, kızlarına da "bike" denmektedir. Türkçe kelimelerde müennes-müzekkerlik olmasa da "Bike" sözü "Bek" sözünün müennesi durumundadır. Türk başbuğlarının küçükleri "bek" adı ile, beğlerin uluları da "beğler beği" diye anılırlardı. İşte

¹ *Müstefadil-ahbar c.1.130*

² *Nikon. lt. 5str. 168, 184. Tsar. kn str. 469, 482*

³ *İstor, o vzyat. Kazan. Gl. 34, 35*

⁴ *İstor o Kazan. tsar. (Solovest sp) str. 320, 393*

⁵ *İstor o Kazan. Tsar. (sp.Rumyants Muszeya) str. 320, 393*

⁶ *Kn. Stepennaya t.2. str. 641*

⁷ *Rızhetü İbn-i Batuta c.1. s.257; Vefayati'l- Ayan, c.2, s.44*

bunların kadınları ve kızlarının hepsine de Bike denirdi.⁸ İvan (IV.İvan veya Korkunç İvan) Nogay Mirzalarına yazdığı yarlıklarında Süyün Bike'yi Syuyunbik şeklinde yazmıştır.⁹ Nogay Mirzalarından Dinahmed'in bir kızıda "Süyün Bik"adında idi.¹⁰Onun İvan'a yazdığı yarlığında "Benim on dört kızım var (büyükten küçüğe): Dal Tutay, Alatuk Tutay, Tugay Tutay, Bülim Tutay, Divay Tutay, Bagım Tutay, İsen Tutay, Şögir Tutay, Kutlı Tutay, Hanım ve Ürmühemmed Mirza'nın anası olan Malga-Urul" diye bilgi vermektedir.

Eski Türkler'de kadın ve kız adlarının sonuna "bek" sözü eklenebildiği gibi "bike"sözü de eklenebiliyordu. Nogay Mirzaları ile İvan arasında yazılmış yarlıklara bakıldığında Süyün Bike'nin adının Süyün Bek şeklinde olduğu açıkça anlaşılmakta ise de yaygın olarak kullanılan şeklinin Süyün Bike olduğunu görüyoruz. Buradan hareketle onun adının Süyün ismine Bike kelimesinin eklenmesiyle oluştuğuna hükmedebiliyoruz. Süyün Bike, sevimli, güzel, çekici ve bununla birlikte çok akıllı bir kız idi.¹¹ Nogay kızları arasında Süyün Bike'ye benzeyen kız bulunmadığı gibi, Kazan ve Rus illerinde de ona denk olabilecek bir kız yoktu. O, güneyin hür yaylaları ile buraların mülayim havasında büyümüştü. Ayrıca doğuştan güzel olduğu için dünyanın en sevimli-siydi. Süyün Bike, erginleşerek büyüdü, evlenecek yaşa erişti. yazgı¹², onu Kazan Han'ı Canali'ye uygun gördü.

⁸ *Krims. Hanstv. t.1. str. 217*

⁹ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 310, 311, 334, t.9 str. 13,14*

¹⁰ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.9 str.217*

¹¹ *İstor. O Kazan. Tsar. (sp. Rumyants muzeya) str.343*

¹² (Metinde "Yazım"olarak geçmiş ve yazar tarafından açıklama yapılmıştır.)
Yazım- (Kader, alinyazısı)Serneveşt, hattı ezeli, ruzimukadder-takdir. Lüigati Çığıtay. c.293

Süyün Bike'nin Canalı'ye Gelin Gidişi

Kazanlılar, 1532 yılının yazında, Safagiray Han'ı Kazan Hanlığı'ndan indirip onun yerine Canalı'yi Han yapmışlardı. Canalı Han, 1532 yılının 29 Haziran'ından itibaren Kazan'da hanlık etmeğe başladı.¹³ Canalı, dışarıdan bakıldığında, Kazan Han'ı görünse de gerçekte bağımsız bir han değildi. Kendi kendine bir iş beceremediğinden, hanlık işlerinin çoğunu Rus Çarı Vasiliy'nin buyrukları doğrultusunda yürütüyordu. 1533 yılında Canalı Han, Süyün Bike'yi talep etti. Aynı yılın Haziran ayında, Apay, Kadış, Kutlug Bulat ve Yavtek adındaki elçiler Kazan'dan yola çıkarak Moskova'ya ulaştılar. Bütün Kazan ili adına Vasiliy'e müracaat edip, Canalı Han'ın Süyün Bike ile evlenmesi için izin vermesini ve yardımcı olmasını istediler. Kazanlılar ile Nogaylar'ın dünür olup yakınlaşmaları, Rus Knezleri için uygun gözükme de, Vasilliy, Canalı Han'ın Süyün Bike ile evlenmesine izin verdi.¹⁴ Eskiden beri kendi aralarında savaşarak birbirlerinin kanını döken bu Türk uruklarının, dünürlük yolu ile birbirlerine yakınlaşmaları hemen gerçekleşebilecek bir şey değildi. Vasiliy bunun farkındaydı. Elçiler 10 Ağustos'ta Moskova'dan ayrılıp Kazan'a geri döndüler. Vasiliy'in, Süyün Bike ile evlenme-

¹³ Vosker. lt. 2. str. Nikon. lt. 5 str. 57; Lvov. lt. 1.str. 410, 411. Tatişev. t.5 str. 213

¹⁴ Vosker. lt. 2.str. 282, 283, Nikon. lt. 5. str. 69. Lvov. lt. 1. str. 416 Tatişev. t.5. str. 213.

si için, Canali'ye izin verdiğini bildirdiler. Nogay mirzaları, Kazan Hanlığı'na husumet besleseler de, kızlarını gelin olarak vermeyi uygun buluyorlardı. Canali Han'ın, Süyün Bike ile evlenmesine karşı çıkan olmadığı için bu evlilik gerçekleşti. İki Türk uruğu arasındaki bu düğürlük, Kazanlılar ile Nogaylar'ı birbirine yaklaştırdı ve iki taraf arasında elçiler gidip gelmeye başladı.¹⁵ Kazan yurdu ile Nogay yurdu arasındaki geçmişe dayanan düşmanlık bu ilişkiler neticesinde azalmaya başlamıştı. Böyle olmakla birlikte, bu yakınlaşma ve dostane ilişkiler yeterince sağlam¹⁶ değildi. Hiçbir zaman bir araya gelememiş olan bu iki Türk uruğunun Süyün bike ile Canali Han'ın evlenmesi sayesinde bütünüyle birleşmeleri düşünülemezdi.

Süyün Bike, Kazan'a geldiğinde kendi asaletini kaybetmedi. Kazan halkı onu sevmişti. Kazanlılar Canali Han'ı seviyor gibi görünseler de aslında onunla anlaşıyorlardı. Ufak tefek meselelerde bile asabileşen, vuruşmayı, dalaşmayı çok seven bir halk olan Kazanlılar, hiçbir zaman rahat durmuyor ve asayiş içinde bulunmuyorlardı. Canali Han da Kazan'a yararlı olabilecek hiçbir iş yapmıyordu. Onun, Rus Knezinin emrinden çıkmayı ve Hanlık vasfına uygun işler yapmayı, tekin durmayan Kazan halkını daha da rahatsız ediyordu.

¹⁵ Prodoj. drev.ross.vivliof. t. 7 str.245

¹⁶ (Metinde "Berk" olarak geçmiş ve yazar tarafından açıklama yapılmıştır) Berk-kavi, metin, resıyn, sert, müstahkem, sağlam, Lügati Çıgıtay. C.74. "Men bulardın bil ırak kulmın , Allahı mevlağa korşınıp kulluk kurını "berk" tutarmınyarllığın "nekabe şeremaçılmesdinn burunrag anı berk ile her yaktan takıb bag", Sufi Allahyar

Süyün Bike'nin Dul Kalması

1535 yılında Canali Han'a karşı Kazan'da bir ayaklanma başladı. Ayaklanmanın başında Kazan'ın tanınmış hasımlarından Hurşide* Bike Bulat Beğler bulunuyordu.¹⁷ Ayaklanma büyüyerek 25 Eylül'de Canali Han'ın öldürülmesiyle son buldu. Canali Han, üç yıl üç ay hanlık yapmıştı. Süyün Bike ile evliliği de iki yıl sürmüştü.

Bazı yıl yazmalarda yazılanlara baktığımızda, Canali Kazan Han'ı olduğu zaman on beş yaşındaydı¹⁸. Buna göre, onun Süyün Bike ile evlendiği zaman on altı, öldüğünde ise on sekiz yaşında olması gerekir. Bizim bildiğimize göre bu yazılanlar doğru olmasa gerek. 1506 yılının yazında, Kazan üstüne gelen Rus süvarilerinin sağ kolunu Canali adındaki bir şehzade komuta etmekte idi. Bu kişi ileride Süyün Bike'nin kocası olacak Canali olmalıdır. Bunu kabul ettiğimiz takdirde, Canali Han'ın Kazan Han'ı olduğunda on beş yaşında değil, hayli yaşlı olduğu ortaya çıkar. Süyün Bike'nin Canali ile evlenmesi "elmanın olgununu ayı yer" atasözünü doğrulamaktaydı. İki yıl sonra Süyün Bike bu "ayı"dan da mahrum kaldı.

* Hurşide-doğrusu, *Gevherşad*

¹⁷ Voskr. lt.2. str. 291. Nikon. lt.5 str. 88, Z Tatişev. t.5.str 227

¹⁸ İstor. O Kaşan. tsar. (Solovets. sp.) str. İstor o Kaşan tsar. (sp. Rumyantsev muzeya) str. 259. İstor. o vsyat. Kaşan. gl. 21.

Süyün Bike-Karl Veng

Süyün Bike'nin Safagiray Han'a Gelin Gidişi

Kazanlılar, Canali Han'dan sonra Safagiray'ı han yaptılar. Safagiray, Kazan'a ikinci kez han olmuştu.¹⁹ 1535 yılında Kırım'dan Kazan'a gelerek yeniden Han oldu. Safagiray evli idi. Karısı, Nogay Mirzalarından Mamay'ını kızıydı. Böyle olmasına rağmen Süyün Bike ile evlenmek istedi. Böyle önemli bir bikeyi elinden kaçırmak istemediği için onunla evlendi. Safagiray evlendiği zaman yirmi dört yaşında idi. Safagiray birçok yönden Bike'ye denk olduğu için Süyün Bike onunla evlenmeye karşı çıkmadı. Süyün Bike'nin erkek kardeşleri Safagiray Han'ı sevmeseler de²⁰ Süyün Bike onu çok sevmiştir. Safagiray, Kazan Hanları'nın en kudretlisi ve aynı zamanda en duygulusu olduğu için Süyün Bike'nin ona sevgi duymaması düşünülemezdi. O vakitlerde Moskova Knezi Vasiliy ölmüş ve yerine geçen oğlu İvan henüz dört yaşında olduğu için, Kazan Hanlığı Rus baskısına karşı eskine göre daha rahat bir duruma gelmişti. Hatta Kazanlılar, bu fırsattan yararlanıp sık sık Ruslar üzerine saldırıyorlar, onları huzursuz ediyorlardı. Canali, bağımsız bir han değildi. Rus Knezinin emirleri doğrultusunda hareket ediyor, onun sözlerinden dışarı çıkmıyordu. Safagiray Han ise ulu bir yurdun hanı olduğunu biliyor, Rus Knezlerinin istediği gibi değil bağımsız bir

¹⁹ *Voskr. lt. 2 str. 291. Nikon. lt. 5. str. 88, 100- 101, Tatişev. t. 5 . str. 227. Kn. stepennaya. t. 2 str. 639*

²⁰ *Prodolj. drev. röss. vivliof. t.8. str. 269-278*

han gibi davranıyordu. Bu yıllar, Kazan Hanlığı'nın en mutlu yılları idi. Hanlık, Rus boyunduruğundan kurtulmuştu. Safagiray Han'ın Canali gibi Rus Knezleri'nin emrinde çalışmayıp kendi bildiği gibi hareket etmesi Rusların hoşuna gitmiyordu. Bu yüzden Ruslar 1535 yılının Aralık ayında, Safagiray Han'dan öç almak düşüncesiyle Kazan'a doğru yürüdüler.²¹ Aynı sıralarda Kazanlılar da Novgorod'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Rus komutanları Tatarlar'ın Rusya üzerine yürüdüklerini bildiklerinden Kazan'a saldırmaya cesaret edemediler. Bu olay Kazanlılar'ı çok sevindirmişti. Aralık ayının 24'ünde Nijniy Novgorod şehrinin yanına gelerek baskın düzenlemeye başladılar. 1536 yılının 6 Ocak ayında Nijniy Novgorod ve Balahna üzerine harekete geçen Kazanlılar şehrin çevresini yaktılar ve Ruslar'ın mallarını yağma edip onları öldürdüler²²

O günlerde Safagiray Han Nogay İli'ne birçok defa elçiler gönderip Mirzalarla birleşerek Ruslar üzerine topluca saldırmayı teklif etmişti. Fakat onlar, Safagiray Han'ın sözlerine pek kulak asmadılar. 1536 yılının güzünde, Kil-Mehemmed Mirza ve İsmail Mirza, İvan'a mektup yazıp Safagiray Han'ın Rusya üzerine yürümek için kendilerini hemen hemen her gün çağırdığını; ancak İvan'a olan dostlukları yüzünden Safagiray'ı dinlemediklerini bildirdiler²³. Rus Boyarlarının* hepsinin aynı düşüncede bir araya gelerek Tatarları yok etmek için birleştikleri bir zamanda, Nogay mirzalarının Kazan iline yardım etmemeleri ve bununla birlikte Safagiray Han'ın gizli niyetini Rus Knezlerine iletmeleri, onların ne kadar duygusuz olduklarını ortaya koymaktadır. Kazanlılar 1536 yılının yazında Kostroma üzerine yürüyerek şehre baskın yaptılar²⁴. 1537 yılının Ocak ayında Safagiray Han çok sayıda

²¹ *Nikon*, lt 5. str.105-106

²² *Voskr. lt. 2. str. 291. Nikon. t.5. str. 88-89,106*

²³ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.8. str. 6-10*

**Boyar, büyük arazi sahibi*

²⁴ *Voskr. lt. 2.str. 191. Nikon. str. 90, 114, Tsar. kn. str. 428*

askeri ile Rusya üzerine yürüdü. Safagiray Han başlangıçta Kostroma'ya doğru hareket etmiş gibi gözükse de sonradan Murom'a yöneldi. Askerleri arasında çok sayıda Kırım ve Nogay vardı²⁵ Ocak ayının on beşinde Safagiray Han ormanı geçerek Murom'a geldi. Şehrin surlarını yıkarak hücumla geçti. Murom şehri çok iyi toprak ile korunduğundan Safagiray han'ın teşebbüsleri fayda vermedi. Buna rağmen pekçok Rus'u esir alarak Kazan'a döndü. Bu hadiseden sonra Ruslar ile Tatarların arası biraz da olsa sakinleşti. Savaşlar bir süre dursa da sonra yeniden başladı. Vasiliy'in ölümü, İvan'ın küçük yaşta olması, Safagiray gibi yetenekli birinin Kazan Hanlığı'na getirilmesi gibi hadiseler Kazanlılar için ne kadar faydalı olduysa, Ruslar içinde o derece zararlı olmuştu. Bu yıllarda Nijniy Novgorod, Murom, Mişira, Gorohovets, Balahna, Vladimir, Şuya, Yurev, Kostroma, Galiç, Totma, Vologda, Ustyag, Perm, Vyatka şehirleri Kazanlılar tarafından talan edildi.²⁶

1540 yılının 18 Aralıkta Safagiray Han, 30,000 askeriyle Murom şehrine doğru hücumla geçti²⁷ burada pekçok yeri yakıp yıkarak Vladimir'e yöneldi. Birçok ganimet ele geçirildiği gibi esir alınan Ruslar'ın sayısı da bir hayli kabarık idi.

Safagiray Han becerikli bir han idiyse de Kazan halkı onu beğenmiyordu; bu yüzden onun istediği gibi hareket etmiyorlardı. 1541 yılında Safagiray Han'a karşı bir ayaklanma başlattılar. İsyanın başında Bolat Bek bulunuyordu. Amaçları da Safagiray Han'ı tahtından indirmektir. Aynı yılın yazında, Moskova'ya bir elçi göndererek İvan'dan Kazan üzerine asker göndermesini istediler. "Biz ulu Kneze hizmet ederiz, Han'ı öldürürüz veya onu Rus komutanlarına teslim ederiz" diyorlardı. Kazanlıların kendi aralarında dalaşmaya başlamaları İvan için oldukça sevindirici bir gelişmeydi. Bunu fırsat bilip, Kazan'daki isyancılara bir yarlık

²⁵ *Nikon, lt. 5. str. 116*

²⁶ *Nikon. lt. 5 str. 129*

²⁷ *Nikon. lt. 5. str. 135*

göndererek isteklerini yerine getireceği müjdesini verdi. İvan'ın Kazan'a asker gönderip saldıracağını duyan Safagiray Han, bu duruma öfkelenildi. Hemen emri altındaki askerleri toplayıp Rusya üzerine harekete geçti. Safagiray Han'ın bu hareketi, İvan'ı korkuttu ve onu Kazan'a saldırmaktan vazgeçirdi. 1542'de Moskova ile Kazan arasında elçiler gelip gittiyse de iki yurt dost²⁸ olamadı. 1543 yılının sonlarında Safagiray han, yine Murom'a saldırarak birçok köyü yakıp yıktı. Bu arada çok sayıda Rus'u esir aldı.²⁹ Bu olayın ardından İvan da Kazan'a saldırmak maksadıyla asker toplamaya başladı. Aynı yılın Nisan ayında Rus askerleri Kazan'a doğru harekete geçti. Bu askerler, Rusya'nın değişik bölgelerinden toplanmışlardı³⁰. Ruslar, Züya boyundaki Tatarlar'a hayli zarar verdiler. Kazan'ın "Han Kapka"sını (şehir kapısı) yaktılar, ancak şehri alamayınca geri dönmek zorunda kaldılar. Çok geçmeden Ruslar'ın Kazan'a saldırılarının, nifakçıların daveti ile gerçekleştiğini anlayan Safagiray, yurtlarını Ruslara satmaya çalışan beğleri ölümle cezalandırdı. Bunların bazıları öldürülürken, bazıları da Moskova'ya ve Nogay iline kaçarak kurtulmayı başardı. O günlerde Kazan iyice karışmış, Safagiray Han'a karşı başlatılan ayaklanma oldukça şiddetli bir boyut kazanmıştı. Kazan beğleri arasında yurt için çalışanlar olduğu gibi, yurdu yok etmeye yönelik faaliyet gösterenler de vardı. Bunlar halk arasında nifak saçıp birliği bozmak istiyorlardı. Ellerinden fazla iş gelmese de bu şekilde davrananlar Rus knezleri ile iş birliği yaparak onları Kazan'a çağırıyorlar, hatta hanlığın gizli işlerini Ruslara bildiriyorlardı. Safagiray Han bu bozguncuları ne kadar cezalandırıp köklerini kurutmaya çalıştıysa da hepsini temizlemeye muvaffak olamamıştı. 1545 yılının 29 Temmuz'unda Kazan Beğlerinden Kadış ile

²⁸ (Metinde "İl" olarak geçmiş ve yazar tarafından açıklama yapılmıştır) İl sözü burada dostluk ve barış anlamındadır. "İrür nefsing dimagi turfa yıllık Kaçan illik kırılır yalbarsang illik" Sufi Allahyar

²⁹ Ruskiy hronograf. Ç.1 str.525

³⁰ Nikon. İt. 5. str. 146. Tsar. kn. str. 445-446. Tatışev. t.5.str.254

Çora, İvan'a elçi göndererek Kazan'a saldırmasını istemişlerdi. Safagiray Han'ın yakınlarından olan otuz Kırımlı beği yakalayarak Ruslara vermişlerdi. İvan için bundan güzel bir şey olamazdı. İvan, Kadış ve Çora'ya yarlık yazarak Han'ı yakalamalarını emretti. Kendisinin de bir an evvel asker sevkedeceğini bildirdi. İvan'ın Kazan'a asker göndereceği yolundaki haberin etrafta duyulması, bozguncuları cesaretlendirdi. Bu kişiler eskiden beri yurt için yararlı işlerde bir araya gelmeseler de zararlı bir iş için birlikte hareket edebiliyorlardı. Günün birinde bu azgın Kazanlılar Safagiray Han'a karşı ayaklanarak saldırdılar. Safagiray'ın kaçmaktan başka yapacağı bir şey olmadığından, yanındaki Kırımlılar ile birlikte Kazan'ı terk etti. Kazanlılar, Kırımlıları izleyip, çoğunu öldürdüler. Geriye kalanlar da Safagiray Han'la beraber kaçıp kurtuldu.³¹ Safagiray Han'ın Kazan'dan kaçması 1546 yılının başına rastlıyordu. Süyün Bike de Safagiray ile birlikte Kazan'dan ayrılmıştı. Bazı yılyazmalarda³² Safagiray'ın Süyün Bike ile Nogay iline kaçtıktan sonra evlendiği yazılıysa da doğru değildir. Yusuf Mirza'nın 1549 yılında, oğulları Yunus ile Ali Mirza'nın 1551 yılında İvan'a yazdıkları yarlıklardan Safagiray Han ile Süyün Bike'nin Nogay ilinde değil Kazan'da evlendikleri açıkça anlaşılmaktadır. Safagiray'ın yanında yalnız Süyün Bike değil, diğer hanımlarının da bulunduğunu yine bu kaynaklardan öğreniyoruz.³³

Safagiray Han Kazan'dan ayrılırken Mansur Seyit adlı biri Esterhan'dan Kazan'a gelmekteydi. Han onunla birlikte Esterhan'a gitti. Buradan yardım alarak Kazan'a gelip şehri kuşattı. Kazan'ın iyi kişileri kendisini yeniden hanlığa getirir diye

³¹ *Prodolj. derv. ross. vivliof. t.8. str.271. Nikon .lt 5. str. 148. Tsar. kn. str. 447. Tatışev. t.5 .str. 256*

³² *İstor o Kzan. tsar. (Solovets.sp.) 49-50. İstor o Kzan str. (sp.Rumyants. muzeya) str. 281-282*

³³ *İstor.o Kzan.tsar (Solovets sp) str. 9. İstor.o Kzan. tsar. (sp. Rumyants. Muzeya) str.281. İstor.o vzyat. Kzan. gl. 28*

düşünüyordu. O böyle düşünüyordu ama Kazan'ın uluları arasında ona destek veren kimse çıkmadı. Başlayan savaş da fayda vermeyince kaynatası Yusuf Mirza'dan kendisine Kazan'ı almak için oğlunun komutasında Nogay askerlerini toplayarak yardım etmesini istedi. Yusuf Mirza'nın yanına gitti. Safagiray Han'ın ilk önce Esterhan Hanı'ndan yardım alıp sonra kendi kaynatasına başvurmasının sebebi, kaynatası ile arasının iyi olmamasıdır. O zamanlar Süyün Bike epeydir göremediği Nogay ilene dönmüş, güneyin geniş ve hür yaylalarında yeniden koşmaya başlamıştır.

Safagiray Han, Yusuf Mirza'dan Kazan'ı almak için oğlunun komutasında Nogay askerlerini toplayarak yardım etmesini istedi. Yusuf Mirza, Safagiray Han'ı sevmese de onun bu isteğini kabul etti. Oğlu Yusuf komutasındaki Nogaylar'ı toplayarak Kazan'ı geri almaları için emir verdi. Şüphesiz ki Yusuf Mirza'yı Safagiray'a yardım etmesi için Süyün Bike ikna etmişti. Safagiray Kazan'a gittiğinde Süyün Bike Nogay ilinde kalmıştı. 1546 yılı boyunca Süyün Bike'nin Nogay ilinde bulunduğu bilinmektedir. Safagiray'ın Kazan'ı almak için çıktığı seferde, başarı sağlayıp sağlayamayacağı belli olmadığından, Bike'nin onunla beraber gitmediği anlaşılmaktadır. 1547 yılında Yusuf Mirza'ya elçi gönderen Safagiray, eşlerini ve Süyün Bike'yi Yunus Mirza ile Kazan'a göndermesini istedi. Elçi geldiğinde Yusuf Mirza evde yok idi ise de oğlu Yunus, Safagiray'ın hanımlarını alıp Kazan'a götürdü.³⁴ Aynı yılın yaz aylarında Süyün Bike Kazan'da idi. Safagiray Han Kazan'ı geri almış ve yeniden Han olmuştu. Süyün Bike'nin bir erkek çocuk dünyaya getirmesi de bu yılda gerçekleşti. Yavruya Ötemişgiray adını verdiler. Kazan'da eskiden beri süregelen karışıklıklar devam etmekteydi. Bu yüzden Süyün Bike'nin Kazan'da bulunması ister istemez tedirginliğe yol açtı.

³⁴ *Prodolj. drev. Ross vivliof. t. 8. str. 274*

Süyün Bike'nin Safagiray Han'dan Dul Kalması

Safagiray Han 1549 yılında³⁵ölünce,³⁶ Süyün Bike bir keza daha dul kaldı. Oğlu Ötemişgiray henüz iki yaşında olduğu için Süyün Bike hayli sıkıntıya düştü. Kazanlılar Ötemişgiray'ı han olarak görüyorlardı. Ancak Süyün Bike'nin sıkıntıları bitecek gibi değildi. Gerçekten de bu böyle oldu. Ötemişgiray iki yaşında olduğu için, han olamayacağı belli idi. Bunun için Kazan'ın aksakallıları ileri gelenleri toplanıp Safagiray Han'ın Kırım'daki Bölükgiray³⁷ adlı oğlunu han yapmayı düşündüler. Yolbarıs adlı bir kişiyi otuz Kazanlı ile beraber Kırım'a elçi olarak gönderdiler.³⁸ Elçilerle birlikte Sahipgiray Han'a yarlık yazılarak Bölükgiray'ı Kazan'a han olarak göndermesini rica ettiler. Elçiler Don nehrine vardıkları sırada üzerlerine Urak adlı bir komutanın emrindeki Rus Kazakları saldırdı. Elçilerin çoğu bu saldırı sonunda öldürüldü. Bazıları ise kaçarak kurtuldu. Sahipgiray Han'a yazılan yarlık Kazaklar'ın eline geçti. Yola çıkan elçilerin hiçbirisi Kırım'a gidememişti. Bundan sonra Kırım'a ikinci defa elçi gönderdilerse de yine bir cevap alamadılar. Kırım Hanlığı ile Osmanlı

³⁵ Safagiray Han'ın ölüm günü Mart ayının birinci veya ikinci günü olmalıdır. *Russkiy Hronograf* (Rus Yılyazması)'ta bu durum 30 Şubat olarak kaydedilmişse de bu ayın otuz çekmemesi, söz konusu vefat hadisesinin Mart ayı başlarında olduğunu gösterir.

³⁶ Nikon, *lt.5. str. 157. Tsar. kn. str. 459. Tatişev. t.5. str. 272. Russkiy hrnograf. c.1. str. 128-129*

³⁷ *Müstefadil-ahbar. c. 1. str. 128-129*

³⁸ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 146*

Türk Sultanı'nın kendilerini üstün görmeleri ve ilgisizlikleri yüzünden Kazan Hanlığı başsız kaldı. Süyün Bike yetenekli bir kadındı ancak Kazanlılar onu tanımıyorlar, ona sadece bir kadın gözüyle bakıyorlardı. Kazan'ın kendi beğleri arasında dürüst bir beğ bulunmadığından, Süyün Bike Koşçak isimli bir Kırım beğine danışarak işleri yürütüyordu. Gerçekten de Koşçak Beğ kendisine danışılabilir dürüst, duygulu ve Müslüman bir kimse idi. Bike'nin işleri böyle yürütmesi ise Kazanlılar'ca pek hoş görülüyordu. Bu sebeple Süyün Bike hakkında yalan yanlış şeyler uydurup ona iftira atmaya başlamışlardı. Kazan halkının daha önceden de böyle şeyler yaptığı vaki idi. Biri beş edip kılı kırk yarıyorlardı. Süyün Bike hakkında söyledikleri de bu özelliklerinden kaynaklanıyordu.

Safagiray Han'ın ölüm haberini Yusuf Beğ duyduğu zaman, Süyün Bike'yı Şeyhali'ye vermek istedi. 1549 yılının yazından İvan'a bir yarlık yazarak Süyün Bike'yi Şeyhali'ye vermek arzusunda olduğunu bildirdi. Onun bu yarlığı çok önemli olduğu için yarlıkta dile getirdiği hususları burada aynen aktarmak istiyoruz. Yarlıkta şunlar yazılı idi: “Benim dostum ulu knez İvan’a Yusuf Mirzadan selam olsun. Sözüm şudur. Kazan beğleri bundan önce, Safagiray Hanı indirip senin atan Vasiliy'den Şeyhali Hanın kardeşi olan Canali'yi talep ederek han yaptılar. Kazan'ın iyi insanlarını bizlere göndererek yakınlaşmak istediler. Tanrı'nın yazgısı ile Canali Han'a kızımız Süyün Bike'yi verip dünür olmuştuk. Safagiray Han Kazan'dan kaçtıktan sonra Bulat Bek ona gizlice yarlık yazıp onu yeniden Kazan'a getirtti. Senin dostun, bizim damadımız olan Canali'yi öldürerek, kızımızı Safagiray'a verdiler. Safagiray ilk defa Kazan'a geldiğinde, onun ile birlikte 30 kişi (Kırımlı) gelmişti. Bundan sonra yıllar geçti, rastgele bir çok Kırımlıyı getirdi. Kazanlıları türlü biçimde sıkı. Kazanlar onlardan gördükleri bu sıkıntılara dayanamayınca onu yeniden sürdüler. O bizim yanımıza gelerek “Benim atam Fatih Giray şehzade senin büyük kardeşin Şıgım Mirza'ya bir zamanlar iyilik etmişti. Şimdi de sen bana yardım et, oğlunu ve askerlerini ver. Ben Ka-

zan'ı ancak senin arka çıkmanla alabilirim. Senin emrinde olurum. (Kazan'da) Bir veya iki kişiden başka insan öldürmem. Sonra da hiç kimseye zarar vermem" dedi ve sözünde duracağına ant içti. Atasının geçmişteki iyiliği için biz onun oğluna iyilik ettik. Oğlum Mirza ile kendi askerlerimizi onunla gönderdik. Onlar da Kazan'ı aldılar. O şehre girdiğinde, bize verdiği sözlerin hiçbirisini tutmadı. Oğlum Yunus Mirzayı Nogay iline gönderip, Kazan'ın iyi insanlarını, Seyyid'ı (Kazan'daki şeyhülislam, müftü) hepsini öldürttü. Bazı beğleri bize elçi olarak gönderdi. Bazı beğler, mirzalar ve kazaklar senin yanına kaçtı. Allah adildir. O bize verdiği sözü tutmadı ve kendi başına da bunlar geldi. Bizim sana asıl diyeceğimiz şudur: Gelecekte senin ile dost olmak istedik. Şeyhali Han'ın kardeşi Canali ile yakınlık kurmuştuk. Ona Allah'ın yazgısı erişti. Şu an biz Şeyhali ile yakınlaşmak ve dost olmak ve ona kendi kızımızı vermek istiyoruz. Bu yarlığımız ile elçimiz Baysungar yanına geldiğinde, Allahbirdi oğlanı (şehzade)) Tevekkül Beğ'i, Ağış Molla'yı ve Safagiray Han'dan kaçan Kolçora Beğ'i, Burnaş'ı, Tanırkol'u, Kebek'i, İslam'ı Alikey Mirza'yı, Hüseyin Beğ'i, Kildi Mirza'yı, Şahçora'yı ve diğerlerini kardeşleri, çocukları, arkadaşları ile, ne kadar çok olsa da, Çuvaş, Çirmiş (Fin ugor boylarından biri), Rezan (Ryazan şehri halkı) Mukşılar'ın (Fin Ugor asıllı Mordvalar) hepsini Şeyhali ile birlikte Kazan üstüne gönder. Senin askerin Volga yanından şehre gelmesin. Han kendi yanındaki Kazanlılar ile şehre gelerek "İşte sizin padişahınız, işte sizin beğleriniz, işte sizin insanlarınız, biz çoğunluğunuz" desin. Çapkınıımız(bir makam) Baysungar ile güvendiğin bir adamınızı, Şeyhali'nin de güvendiğiniz bir adamını elçi olarak gönderin. Hangi ayda hangi günde Şeyhali'yi Kazan üstüne göndereceğinizi bize bildirmenizi rica ediyoruz. Bizim haberimiz olsun. Şeyhali'ye yardım etmek için kardeşimizi, çocuklarımızı ve askerlerimizi, Boyırgan Seyid'i, İlsıman Beğ'i Abdullah Bahşı'yı ve tüm Kazan beğlerini hep birlikte göndeririz.

İşte bunu bilmiş olun. Safagiray öldüğünde Kazan'daki bazı aç gözlüler, Yulbarıs³⁹ Rasef ve Danin Muhammedoğlu başkanlığında 30 kişiyi Kırım'a Han istemek için gönderdiler. İşte bu 30 kişiyi senin adamların yakaladılar. Kaçıp kurtulanlar bizim adamlarımızın eline düştüler. Bunlardan sonra yine Kırım'a Han istemek için elçiler gönderdiler. Şeyhali Kazan Han'ı olduğunda Kırım yolunu sıkı kontrol altına tutmalı, yoksa Kazan'a ikinci bir Han gelebilir.

Bu yıl bizim adamlarımız ticaret için Moskova'ya gelmişlerdi. Döneceklerinde bunların üzerine Don'daki Kazaklar ve Rus balıkçılar saldırarak, bazılarını öldürüp, akçelerini talanlamışlar, bazılarını da yakalayıp ta size getirmişler. Senin yanında diri olan adamlarımız başta Kurat, Tolıbay, Barançı, Yançora, Beykildi, Namaz, Küntugan, Hafız olmak üzere 11 kişiler. İşte ben bu kişilerin Çapkınıımız Baysungar ile birlikte gönderilmesi hususunda sana başvuruyorum. Bana iyi bir "bırgı" (borazan, devlet sembolü olarak kullanılır, tabiye verilen alametlerdendir) göndermenizi arz ediyorum. İşte bu çapkınıımız Baysungar'ı 5 günden fazla tutmadan tezlik ile göndermenizi dileyerek yarlığı gönderiyorum.⁴⁰

Baysungar 1549 yılının Temmuz'unda Moskova'ya vararak yarlığı İvan'a verdi. Baysungar ile birlikte 70 arkadaşı ve 200 Nogay tüccarı da vardı. Tüccarlar Moskova'da satmak için 3000 tane de at getirmişlerdi. Yusuf'un bu yarlığı İvan'ı haddinde fazla sevindirdi. Yusuf Mirza, Süyün Bike'nin babası, Ötemişgiray'ın dedesi olsa da onun Kazan Hanlığı'nın en eski düşmanı olan Rus knezini davet etmesi İvan için beklenmedik derecede sevinçli bir haberdi. İvan aynı yılın 9 Ağustos'unda Nogay elçilerine Moskova'dan ayrılabilirceklerini buyurdu. Elçiler Ağustos'un 11'inde Moskova'dan ayrıldılar. Bunlarla birlikte İvan'ın Kadış Kudinov

³⁹ Bu sözcük Yusuf Mirza'nın yarlığında "Yanbars" Russkiy Hronografda "Yenbars" olarak yazılsa da biz onu "Yulbarıs" olarak tercüme ettik.

⁴⁰ Prodolj. drev. ross. vıvliof. t. 8. str. 141-147

adındaki adamını Yusuf Mirza'ya elçi olarak gönderdi. İvan elçi-siyle Yusuf Mirza'ya yarlık göndermişti. Bu yarlıkta tezden Şeyhali'yi Kazan'a göndereceğini bildirdi. Yusuf Mirza Süyün Bike'yi Şeyhali'ye vererek Kazan Hanlığı'nı hakimiyeti altına almak ve böylelikle İvan'ı aldatmak istese de İvan'ın bu tuzağa düşmeyeceği belli idi. İsmail Mirza gibi din, millet nedir bilmeyen ve bununla beraber yaptığı herşey bunların tersine olan satılık mirzalar oldukça, İvan'ın işleri istediği gibi olacaktı. Gerçekten de böyle oldu. Ötemişgiray daha süt emen bir çocuk olduğu için Kazan Hanlığı'nın bütün işlerini Süyün Bike idare ediyordu. O Rusların anasız düşmanı olduğu için, onlarla anlaşmak istemiyor, elinden geldiği kadar da onlara zarar vermeyi düşünüyordu.

1549 yılının Mart'ında Kazanlılar'ın Murom üstüne saldırımları da onun duyduğu düşmanlıktan gelmektedir. Süyün Bike İvan'ın düşmanı olduğu gibi, İvan da Süyün Bike'nin düşmanı idi. Safagiray Han'ın üst üste Rusya'ya saldırmasında ve bununla birlikte Rusların egemenliğine girmekte olan, Kazan Hanlığı'nın bağımsız bir hanlık haline getirilmesinde Süyün Bike'nin büyük katkısının olduğunu İvan biliyordu. Buna bağlı olarak da onu sevmiyor ve düşmanlık besliyordu. Süyün Bike'yi yalnız İvan değil, Rusların hiçbirisi sevmiyordu. Kazanlılar Süyün Bike'nin istediğini yapsalar, babası Yusuf Mirza ve diğer Nogay mirzaları, Kazan Hanlığı'na yardım etselerdi, Kazan'ın en güçlü hanlık olarak kalacağı ve Rusları titretip duracağı belli idi. Ancak işler Süyün Bike'nin istediği gibi olmadı. Nogay Mirzaları İvan'a satılmışlardı ve Kazan'ın zararına iş yapmaya kalkışıyorlardı. Süyün Bike her ne kadar İvan'ı sevmese, şu anda onunla barışmayı içtenlikle istemese de 1546 yılının Temmuz'unda oğlu Ötemişgiray adına Bahşandı adlı birisini, Moskova'ya gönderip İvan ile barış halinde olmayı istediğini bildirdi. İvan Ötemişgiray adına yarlık yazarak "Bizim ile barış içinde olmak istiyorsa iyi elçiler göndersin" dedi. Onun böyle demesi ancak göz boyamaydı. O Kazan üzerine saldırmayı kafasına koymuştu. Kazan ile Moskova arasında elçiler gidip gelse de bu iki yurt arasında dostluğun

olduğu yoktu, olacağı da benzemiyordu. Yusuf Mirza İvan'ı Kazan üzerine kışkırttığı gibi Safagiray'dan kaçıp, Nogay yurdunda yaşayan Boyırgan Seyyid, İlsıman Beğ, Abdullah Bahşılar da İvan'a yarlık yazıp, onun Kazan üzerine gitmesine aracı oluyorlardı. İvan 1549 yılının Ağustos'unda onlara yarlık yazarak Kazan üzerine yürüyeceğini bildirdi.⁴¹ Boyırgan Seyyid ve Abdullah Bahşı Kazan'ın ulu kişileri olsalar da, onlar Kazan'ı İvan'a vermeye uğraşıyorlardı. Kazan'a gelmesini dileyen yarlıklar yazıp gönderiyorlardı. İvanda onlara yarlıklar yazıyor, hediyeler veriyor, diğer beğleri de heveslendiriyordu. Kazan kaçkınları yalnız Nogay yurdunda değil, daha çok Moskova'da idiler. Bunlar da İvan'ı Kazan üzerine gitmesi için kışkırtıp tahrik ediyorlardı. Onların herbirisi "Kursak kulu" (kursaklarına düşkün) olup hiçbirisinde yurt kaygısı olmadığından, mideleri için yurt satmak hiçbir şey değildi. O sıralarda Nogay yurdunda Hüsrev adında bir beğ vardı. Bu adamı Kırımlılar öldürmek istedikleri için, Kazan'dan kaçmış, sonra yanına adamlar toplayarak, Kazan yakınlarında Kırımlılar ile çok sert bir vuruşma yapmıştı. Onun bu işine İvan çok sevinmişti. 1549 yılının Ağustos'unda ona yarlık yazarak yanına çağırttı.⁴² O yıllarda Kazan'a Ruslar düşman olduğu gibi, Nogaylar'da düşmandı. 1549 yılının güzünde Nogay mirzalarından İsmail ve Arslan Mirzalar İvan'a yarlık yazıp kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını ve tezden onun üzerine yürüyecek olduklarını bildirdiler.⁴³ Bölük Bulat ise İvan'ın gönlünü yapmak için Kazan üzerine baskın yaptığını bildirmişti.⁴⁴ Süyün Bike'nin babası Yusuf Mirza da İvan'a yarlık göndererek yaz ve güz mevsiminde Kazan'a baskın yapacağını bildirmişti. Yusuf Mirza'nın elçisinin adı İsergen, İsmail Mirza'nın elçisinin adı da Timur idi. Bunlar Ekim ayının 9'unda Moskova'ya geldiler ve 13'ünde mirzalarının yar-

⁴¹ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 182-194*

⁴² *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.8. str. 161-163*

⁴³ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 190*

⁴⁴ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 190*

lıklarını İvan'a takdim ettiler. Bölük Bulat'ın elçisi Karaçı, Arslan Mirza'nın elçisi de Bayhoca adlarında idi. Bunlarda 14 Ekim'de Moskova'ya gelip, 16 Ekim'de İvan ile görüşüp, yarlıklarını takdim ettiler.

Süyün Bike'nin kardeşi Yunus Mirza çoktan beri Kazan Beği olmak istiyordu. O 1547 yılında Safagiray Han'ın hanımlarını Kazan'a getirirken de bu düşüncede idi. Ancak onun bu düşüncesi gerçekleşmedi. Bundan dolayı da Kazan'a küskündü. 1549 yılının yazında Kazan'a gelerek beğliğinin kabul edilmesini istedi. Kazanlılar Yunus'u beğliğe kabul etmedikleri gibi, Kazan'a da sokmadılar. Adamlarının pek çoğunu da öldürdüler. Bu olay Nogaylılar ile Kazanlılar arasını daha da bozup, onlar da Kazan üzerine yürüme fikrini uyandırdı. 1549 yılının güzünde, Ruslar Kazan üzerine yürümek için sefere hazırlanırken, Nogaylarda aynı amaç için hazırlanıyordu. Ne yazık ki Süyün Bike bir taraftan Ruslar, diğer taraftan kendi uruğları(boy,kabile) kardeş ve yakınları ile savaşmak zorunda kalıyordu. Bu yıl Süyün Bike için çok kaygılı bir yıl olmuştu. Kocasının ölümü, çocuğunun küçük yaşta oluşu, babası ve kardeşlerinin Ruslarla anlaşarak, Kazan'a saldırmayı düşünmeleri, onu haddinden fazla üzüyor ve kaygılandırıyordu. Nogayların Kazan'a düşman olmaları, İvan için anlatılmayacak kadar çok sevindirici bir fırsattı. Bunun için İvan 1549 yılının sonlarına doğru Kazan'a sefer için, asker toplanmasını emretti. Kasım ayının 23'ünde, kendisi de Moskova'dan hareket etti. Şubat ayının 12'sinde Salı günü⁴⁵ Kazan yakınlarına gelip konakladı. Kazanlılar Nogayların kendilerine düşman olduklarını bilmelerine rağmen, 1549 yılının güzünde, Yusuf Mirza'ya elçiler gönderdiler. Bunların hepsi 7 kişi idi ve başları İzel-Gura adında bir hacı idi.⁴⁶ Elçilerin niçin geldikleri yarlıklarda anlatılmamış olsa da, onları Süyün Bike'nin, babası Yusuf'tan yardım istemek amacıyla gönderdiği anlaşılmaktadır. Yusuf Mirza Kazan elçileri-

⁴⁵ *Nikon. lt. 5. str. 160. Tsar. k.n. str. 460-461. Tatişev. t. 5. str. 276*

⁴⁶ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 202*

ni soğuk bir biçimde karşılamış, onlara güleryüz göstermemiştir. Onun böyle davranmasının sebebi ise, Yunus Mirza'nın Kazan'a sokulmaması ve yanındakilerin öldürülmesi idi. Nogay mirzaları İvan'a yazdıkları yarlıklarında kendilerine "Biz Müslümanız" deseler de bunların hiçbirisinin müslümanlıkla ilişkileri yoktu. Onlar İvan'ın vadettiği azıcık hediye için Kırım'a saldırdıkları gibi, Kazan'a da saldırmaktan çekinmiyorlar, kardeş kanı dökmekten utanmıyorlardı. Yusuf Mirza'da bunlardan biri olsa da o Kazan'a saldırmayı pek istemiyor, gönlü razı olmuyordu. Bunun tek sebebi de Süyün Bike'nin Kazan'da bulunması idi. O İvan'ı Kazan üstüne, yarlıklar yazarak çağırmıştı ancak, bunu bir türlü benimsemiyordu. 1549 yılının güzünde İvan'a yeniden yarlık gönderip, onu Kazanlılar ile anlaşmak için davet etti. "Şu anda benim kızım Kazan'da benim uruğlarım da orada. Ben Kazan'a sizinle anlaşmalarını buyuruyorum, ben sizi anlaştıırım. Artık seninle anlaşmayı istemiyorlar ise o vakit yaz gününde sen o yandan, ben bu yandan varırım. Benim için sen şu an onlarla muharebe etme. Ben seni Kazan ile anlaştıırım. Size vergi vermelerini buyururum. Benim sözlerimi eğer Kazanlılar dinlemezse, o zaman kendi işini kendin görürsün" dedi.⁴⁷ Yusuf Mirza'nın bu yarlığı hicri 956 yılının Ekim'inde⁴⁸ yazılmış, Moskova'ya ise 1549 yılının 11 Aralık'ında varmıştır. Yarlık geldiğinde İvan Moskova'dan ayrılmış, Kazan üstüne yürümekte idi. Bu yüzden bu yarlığın Kazan için hiçbir faydası olmadı. Yusuf Mirza Süyün Bike için sonradan üzüldü ise de onun üzüntüsünün, Süyün Bike'nin kanlı yaşlarını durdurmaya hiçbir yardımı olmadı.

İvan, Kazan'ı 11 gün kuşattı ise de onu almayı beceremedi. Taş kalpli Nogay beğlerinden Süyün Bike'ye yardım gelmedi. Buna rağmen bağışlayıcı Tanrı onu yalnız bırakmadı. Kuvvetli bir yağmur yağması Rusların işini berbat ettiği gibi, güçlü bir fırtına çıkarak onları tam anlamıyla darmadağın etti. Karların erimeye

⁴⁷ *Prodolj. drev. ross. ivliof. t. 8. str. 205-206*

⁴⁸ *Hicri 956 yılı, Miladi 1549 yılına tekabül etmektedir.*

başlaması Rusları şaşkına çevirdi. Hava günden güne ısınmaya, küçük nehirlerin buzları çözülmeye başlamıştı. Gün boyu yağın yağmur sayesinde ayaklar yürüyemez hale geldi. Bunların hepsi de olumsuz şeyler idi. Böyle olunca Şubat'ın 25'inde İvan Kazan'ı kuşatmayı bırakarak geri döndü. İvan İdil boyunu geçtikten sonra Zöya Nehri'nin yanında konakladı. Yanındakilerle görüş birliğine vararak Zöya boğazına bir şehir kurmayı düşündü. O tarafta "Tügerek Tav" diye adlandırılan bir dağ bulunuyordu. Kaleyi bu dağın başına kurmak istedi. 1550 yılının 26 Aralığında Nogay Mirzalarından Arslan, Atay, Tıylak Mirzalar Rus yurdunun Metsera adlı kesimine hücum ettiler. Bunlar ile elli bin Nogay askeri vardı.⁴⁹ Nogayların bu baskınları kendileri için zararlı olduğu gibi⁵⁰, Kazan için de yararlı olmadı. Eğer onlar geçen yılın kışında bu baskınları yapsalardı, Süyün Bike'yi de sevindirirler, kendileri için de faydalı iş yapmış olurlardı. 1549-1550 yıllarında Ruslar Kazan'a büyük zarar vermedilerse de gelecekte onların tekrar Kazan'a saldıracakları belli idi. Bunun için Süyün Bike 1551 yılının başında oğlu Ötemişgiray adına İvan'a elçi göndererek ona barış yapmayı teklif etti. Babası Yusuf'un Kildi-Ur adlı elçisi Moskova'ya gelerek İvan'a Yusuf'tan yarlık getirdi. Onun bu yarlığında, İvan'dan Kazan ile barış yapması isteniyordu. Ruslar ile Tatarlar arasında köklü bir düşmanlık olduğu için, bu düşmanlığı hemence bitirmek mümkün değildi. İki yurt arasında ne kadar elçi gelip gitse de hiçbirisinin göze görünür bir faydası olmadı, olacağı da yok idi. İvan Zöya boğazına şehir kurmayı çok istediği için 1551 yılının baharı başında Zöya tarafına güçlü bir ordu gönderdi. Kale için gerekli olan keresteler Ugliç ormanında bulunmakta idi. Aynı yılın yazında Zöya kalesi tamamlandı ve bir de kilise yapıldı. Zöya kalesinin yapılması Kazan Hanlığını ortadan kaldırmak için Ruslara gerekli en sağlam dayanaktı. Dağ tarafında oturanlar Ruslar'ın Zöya'ya yerleştiklerini görünce de Rus

⁴⁹ *Ruskiy hronograf*, c.1..str.532

⁵⁰ *Nikon. İt. str. 161. Tsar. kn. str. 462. Tatişev t. 5. str. 278*

komutanların yanına gelip ulu kneze bağılılıklarını bildirdiler. Zöya'nın kurulması Kazanlıları da korkuttu. Kazan'ın ileri gelenleri kendi aralarında toplanıp, Ruslar'dan nasıl korunacakları konusunda düşünmeye başladılar. Ruslar'ın Kazan Hanlığı'nın ortasına gelip yerleşmeleri, Süyün Bike'yi oldukça korkuttu. O Kazan'ın güçle desteklenmesini buyurarak her yerden asker toplanmasını emretti. Ruslar ile savaşmak için toparlanan asker sayısı yetmeyince, Süyün Bike dışarıdan akçe ile, hür kimselerden asker sağlamayı ve bunların akçelerini kendi hazinesinden ödemeyi düşündü. Zöya kalesi durdukça Kazan'ın Ruslar'ın eline geçeceği besbelli olduğundan, Süyün Bike tüm gücünü ortaya koyarak, Rusları Zöya'dan çıkarmak ve kaleyi kendi eline geçirmek için çabaladı⁵¹ Süyün Bike'nin Kazan'ı güçlendirmesi, asker toplaması, yetmeyince de hazineden harcayarak paralı asker kullanmaya girişmesi hep bunun içindi. Onun bu düşünceleri Hanlık için yararlı olsa da, Kazan halkı onun isteği doğrultusunda çabalamadı. Süyün Bike'nin buyruğunu tutan bir tek kişi vardı. O da Koşçak Oğlan idi. Bu kişi güçlü, akıllı ve bununla beraber gerçek anlamda Müslüman idi. Kazan'da Koşçak olmasaydı, Kazan üzerinde Rus bayrağı çoktan dalgalanıyor olacaktı. Koşçak Kırımlılar ile Nogaylar'dan yirmi bin asker hazırlayıp, Ruslar ile savaşmak istedi.

Kazanlılar Süyün Bike'nin sözünü dinlemeyerek Ruslar ile savaşmaktan kaçındılar. "Biz Rus askerlerine karşı duramayız" diyerek savaşa gitmeyeceklerini bildirdiler. Koşçak yurt için çalışan erkeklerin en başında geldiğinden ve Süyün Bike'nin buyruğu doğrultusunda hareket eden tek önder olduğundan Süyün Bike'nin Koşçak'ı kendilerinden üstün gördüğü biliniyordu. Kazan beğleri Süyün Bike'nin Koşçak'ı kendilerinden üstün görmesini beğenmiyorlar ve bundan dolayı canları sıkılıyordu. Kazan halkı eskiden beri boşboğazlık eden ve başkalarına çamur atmaya seven bir halk olduğu için Süyün Bike'ye de iftira atmaktan çe-

⁵¹ *İstor. o Kazan. Tsar. (Solovets.sp.) str. 69-70. İstor o vsyat Kazan gl.35*

kinmediler. Süyün Bike'nin Koşçak ile oynadığını, onunla evlenerek oğlu Ötemişgiray'ı öldürmek istediğini söylüyorlardı.⁵² Kazanlılar kendi aralarında didişip dururlarken Ruslar Zöya kalesine konuşlandılar. Kazan'ı almak için kamilen hazırlanıyorlardı. O sıralarda denilebilir ki dağ tarafında oturanlar tamamıyla diyecek kadar Ruslara bağlanmış, Kazan'dan ayrılmışlardı. Kazan'ı Ruslara vermemek için direnenler yalnız Süyün Bike ile Koşçak ve bunların buyruklarınca davranan Kırımlılar olup, Kazanlıların çoğu İvan'a bağlanmayı ve Şeyhali'yi de Hanlığa oturtmayı istiyorlardı. Kazanlılar ile Kırımlıların arası iyice bozulduğundan, Kırımlılar Kazanlıların kendilerini yakalayarak, Ruslara teslim etmelerinden korkarak Kazan'dan kaçmayı düşünmeye başladılar. Gecelerden birinde Koşçak Kırımlılar ile Kazan'dan kaçtı. Bunlar sadece oğlan, beğ, hacı, mirza, kazaklar toplam üçyüz kişi olup, bunların eşleri ve çocukları Kazan'da kalmışlardı. Volga'nın aşağısında ve yukarısında Rus muhafızlar olduğu için Koşçak Kama Nehri boyunca giderek, Kırım'a dönmek istedi. Lakin orada da Rus muhafızların olduğunu öğrenince, Kama Nehri'nin yukarı taraflarına tırmanıp çıkmayı düşündü. Vyatka Nehri'ne yaklaşılarak nehir boyunca yoluna devam etmek istedi. Ancak burada muhafızlık eden Rus Kazakları Kırımlılar üzerine saldırarak onları öldürmeye başladılar. Kırımlıların çoğunluğu kılıçtan geçirildi, bazıları nehre atıldı, bazıları da esir edildi. Esir alınanların toplamı kırk altı kişi olup⁵³ bunların arasında Koşçak'ta vardı. Bunların hepsi de Moskova'ya gönderildi.⁵⁴ Kazan'ı Ruslara vermeyenlerin başında Koşçak geldiği için, o Moskova'ya Pranga vurulmuş bir halde getirildi. O vakitlerde Ruslar'ın eline esir düşen Tatarlar

⁵² *İstor o Kazan Tsar. (Solovets.sp.) str.70-71, İstor o Kazan Tsar (sp. Rumyant's muşeya) str. 323-324. İstor o vşyat Kazan gl.36*

⁵³ *Bazı yılyazmalarda, Kazan'dan kaçan Kırımlılar beş bin, esir edilenlerde üç yüz olarak gösterilmektedir.*

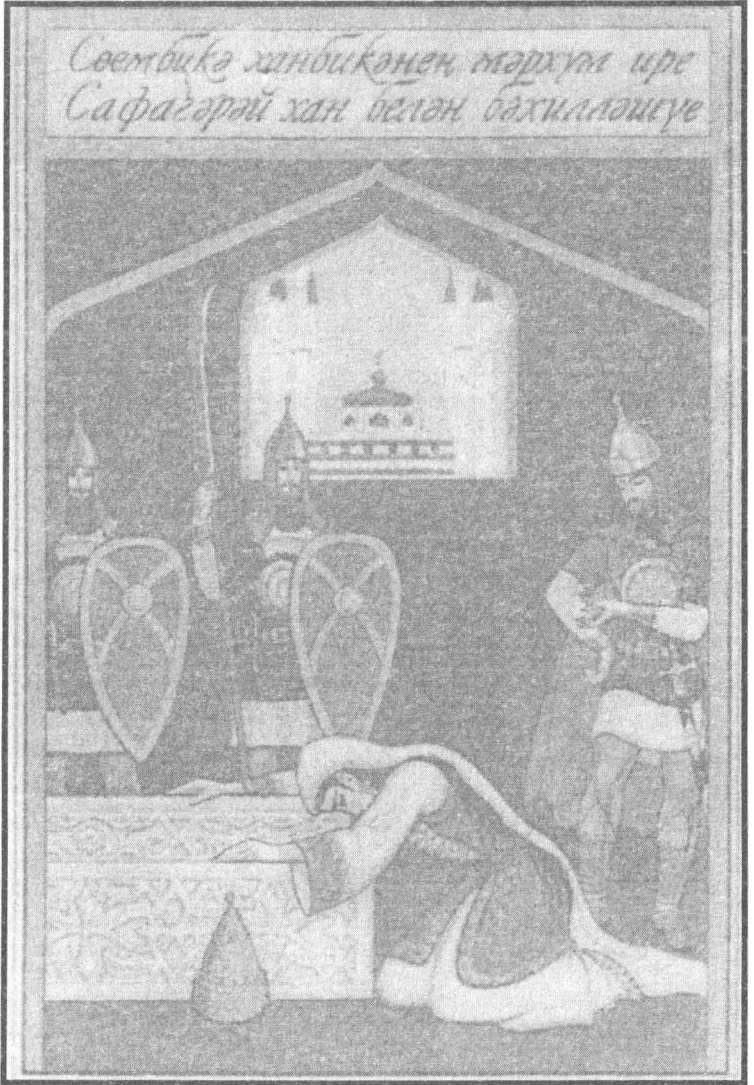
⁵⁴ *Nikon. lt. 5. str. 166. Tsar. kn.str. 468. Tatişev t.5. str. 287. İstor o Kazan Tsar (Solovets.sp) str.71-72. İstor o vşyat.Kazan. gl. 36*

ölüm cezasından din değiştirmek şartı ile kurtulmaktalar idi. İvan Koşçak Beğ'e din değiştirmesini kabul ederse, onu bağışlayacağını söyledi. Ancak Koşçak İvan'a kul olmayı ve dinini değiştirmeyi reddetti. Ruslar'ın elinde şehit edilmeyi daha iyi görerek, kutlu, şerefli ölümü tercih etti. Koşçak bir müddet zindanda tutuklu kaldıktan sonra, şehrin dışına götürülerek başı vuruldu. Kendisi ile birlikte diğer arkadaşları da şehid edildi.

Koşçak Kazan'dan kaçtıktan sonra, Kazan'ın önde gelenleri Süyün Bike'nin yanına gelerek "Bike! Biz şimdi ne yapabiliriz. Sen bizim hakkımızda ne düşünüyorsun? Bu beladan kaygıdan nasıl kurtulabiliriz? Senin padişahlığının ve bizim de yöneticiliğimizin sonu geldi Biz böyle görüyoruz. Şu an kalabalık bir şekilde üzerimize gelen, yurdumuzun ortasına sağlam bir kale kuran, sonra her an bizimle savaşmaya gelebilecek olan, yanlarında büyük topları bulunan, Rus askerlerine, bizim hem az sayıdaki hem de hazırlıksız askerimiz ile nasıl karşı koyarız? Biz onları yenene kadar onlar bizi yenerler. Koşçak Batır'ı kendi hanımız yerinde tutup, onu hanın buyruğunca, han gibi ululayıp ve onun uğrunda baş verilecek han'a inanır gibi inanıyor idik. İşte, onun böyle gerekli ve güç bir zamanda çekip gitmesi herkesten önce bizleri korkuya düşürdü. Bizi telaş ve kaygı içinde bırakıp, her şeyini ve batır kişilerini gizlice alıp gitmesi ile Hanlığı helak etti. O kaçması ile Tanrının yazgısından tek başına kurtulmayı istedi. O kimlerden korkup kaçtı ise onların eline düştü ve yok oldu. Biz şimdi kendi büyüklüğümüzü ve birleşmez düşüncelerimizi atarak, senin adına Şeyhali ile anlaşmaya gitmeliyiz. O bizim kötülüklerimizi unutsun, bize padişah olsun, ve seni hatunluğa alsın. Onun senin ile evlenmesi, bir esirle evleniyormuş gibi değil, se-verek, sevimli bike ile evleniyormuş gibi olsun. Böylelikle onun yüreği yumuşar, başkanlarının hepsi anlaşır" dediler.⁵⁵ Bu sözlere bakıldığında bunu söyleyen kişilerin Kazan'ın ileri gelenlerinden Süyün Bike tarafında olanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar

⁵⁵ *İstor. o. Kazan. tsar (Solovetscp) str.72-73*

Süyün Bike'yi Şeyhali ile evlendirerek Kazan halkını rahatlatmayı amaçlıyorlardı. Bazı yılyazmaların yazdıklarına bakıldığında, Süyün Bike kendisi de görünüşte bu düşünceye razı oldu. Kazan halkının çoğunluğu ise Süyün Bike ile Ötemişgiray'ı İvan'ın eline teslim etme düşüncesinde idiler. O sırada Kazan çok olumsuz bir durumda idi. Hiçbir yerden yardım alma imkanı yoktu. Savaş olmadığı zamanlarda bile rahat duramayan Kazanlıların şimdi sakinleşip Hanlığı yaşatmak için gerekli olan işlere girişmeleri mümkün değildi. Koşçak gibi becerikli bir batırın Kazan'dan gitmesi Süyün Bike'yi ne kadar zora soktuysa Kazanı da o kadar zora sokmuştu.

Süyün Bike'nin Esir olarak götürülürken eşi Safagiray Han'la vedalaşması.-Ruşen Şemseddinov

Süiyün Bike'nin Esir Edilmesi

Kazanlıların Rusların yanına varıp bağışlanma dilemekten başka çareleri kalmadığı için onlar Zöya'da yerleşen Şeyhali ve Rus komutanlarına elçiler göndererek kendilerini "Ulu Knez'in bağışlamasını, günahlarını affetmesini ve kendilerini esir etmemesini, Kazan'a han olarak Şeyhali'yi göndermesini, Süiyün Bike ile Ötemişgiray'ı Moskova'ya aldırmasını rica ettiler.⁵⁶ Bu haberi Şeyhali'ye getirenler Kazan'ın en tanınmış alimlerinden olan Kul Şerif Molla ile Bi-Bars (Baybars) Rastov adlı kişiler idi. Şeyhali Kazan elçileri ile görüştüktan sonra onları Ulu Knez İvan'ın yanına elçi göndermelerini, ona bağlılıklarını bildirmelerini buyurdu. Bu iş için yirmi gün süre verdi ve bu süre içinde Kazan üzerine yürümeyeceğine söz verdi. Kazanlılar Yolbarıs Mirza'yı Moskova'ya giderek bütün Kazan ili adına İvan'a yalvarışlı bir yarlık sundu. Bu yarlıkta "bütün Rusya'nın ulu padişahı, ulu knezi olan İvan Vasiliyeviçka, başta Hudaykul oğlan ve Murali Beğ olmak üzere bütün Kazan yurdu, mollaları, seyyid, şeyhleri, şehzadeleri, mollazadeleri, imamları, hacıları, hafızları, beğleri, oğlanları, mirzaları, eçkileri, yurttaki ve yurdun dışındaki kazakları, aynı şekilde , Çuvaş, Çirmiş, Mukşı, Tarhan, Mişerleri ve bütün Kazan yeri, sen ulu padişahın, onları bağışlamayı, onlara olan öfkeni bitirmeni, Kazan'a han olarak Şeyhali'yi göndermeni, Ötemişgiray Han'ı ise anası ile beraber Moskova'ya Alman husu-

⁵⁶ *Nikon. lt. 5. str. 167. tsar. kn. str. 468*

sunu arz ediyor; Rus esirlerini kurtararak, Kırımlıların Kazan'da kalanlarını, onların karılarını ve çocuklarını ulu kneze vermeyi istiyorlar; böylece padişah onları bağışlarsa, onlar itaat edecekler.”⁵⁷ diye yazılı idi.

İvan Kazanlıların yalvarışlı yarlıklarını dinledikten sonra Yolbarıs Mirza'ya cevap vermeyi buyurdu. Cevap: “Ötemişgiray ile Süyün Bike ve Kırımlıların hepsini ulu kneze teslim ettiğinde İvan Kazan yurdunu bağışlayacak, Kazanlılar Rus esirleri hiçbir vakit ellerinde tutmayacak, hepsini serbest bırakacak, beğleri ve kendi ellerinde bulunan Rus esirleri de Şeyhali, Han olduğunda serbest bırakacak, beğleri ve kendi ellerinde bulunan Rus esir dahi kalmayacak” sözlerinden ibaretti. Yolbarıs Mirza İvan'ın cevabını duyduktan sonra: “Herşey padişahın erkinde , O nasıl isterse,öyle olur.”⁵⁸ dedi. bundan sonra İvan Yolbarıs Mirza'yı Kazan'a göndererek, bu sözleri Kazan beğlerine söylemesini buyurdu. Şeyhali de Rus komutanların yanına Aleksiye Adaşev adlı birisini göndererek onun aracılığı ile neler yapmaları gerektiği hakkında buyruk yazdı. İvan'ın bu buyruğu Kazan Hanlığı için aşırı derecede zararlı olduğu gibi Süyün Bike için de o derece zararlı idi. Buna göre, İdil nehrinin sol yanı ile Arça Kırı Kazan Hanlığına bırakılıp dağ tarafı Rusya'ya bırakılıyordu. Ayrıca Şeyhali'nin Kazan Hanı olması da şarttı. 1551 yılının 6 Ağustos'unda Aleksiye Adeşev, Zöya'ya gelip Şeyhali ile görüştü. Kazanlılar ile nasıl ilişkiler içinde olması gerektiği hususunda İvan'ın sözlerini bildirdi. Şeyhali İvan'ın tüm isteklerini beğenip kabul ettiği halde, Dağ tarafının Kazan Hanlığı'nın elinde değil Rusların elinde kalmasından hoşlanmadı. Ancak onun bu hoşnutsuzluğunun Kazan Hanlığı'na pek bir yararı olmadı. Buyrukta yazıldığı gibi, Şeyhali ile komutanlar Kazan'a elçi göndererek, İvan'ın onları bağışladığını, ancak ulu knezin tarafında olduklarını göstermeleri için, Zöya kalesine doğru gelmelerinin gerekli olduğunu bildirdiler. Ağusto-

⁵⁷ *Nikon.lt. str. 167. Tsar. kn. str. 468. kn.stepennaya. str. 641*

⁵⁸ *Nikon. lt. str. 167. Tsar. kn. str. 468. Tatışev str. 288*

sun dokuzunda Kazan'dan elçiler geldi. Elçilerin başında Kasım Molla ile Baybars Beğ vardı. Şeyhali onlara İvan'ın neler istediğini bildirerek, onlara neler için söz vermelerinin şart olduğunu söyledi.

İvan'ın buyruğunda Kazanlılar için pek ağır şartlar olduğundan onların çoğunluğu bu şartları kabul etmek istemediler. Kazanlılar boyarlar ile uzun zaman anlaşmak için pazarlık etse-ler de onlara Ruslar tarafından hiçbir yumuşaklık gösterilmedi. İvan'ın buyruğunda "Eğer Kazanlılar onun isteklerini yerine ge-tirmezlerse, O (İvan) bu yılın güzünde Kazan'a yürüyecektir" denildiği için Kazanlılar hür iradeleri dışında, Rusların isteklerine göre davranmaya mecbur oldular. Boyarlar ile Kazanlıların ara-sındaki sözleşmeye göre, Kazanlılar Ötemişgiray ile anası Süyün Bike'yi ve Kazan'da kalan Kırımllıları, Zöya kalesine getirerek Ruslara teslim edecek, Rus esirlerin tamamını serbest bırakacak, beğler de ellerinde bulunan Rus esirlerle Kazan nehri boğazına gelerek, burada Kazanlılar ile konuşulmamış sorunlar hakkında konuşacaklardı. Kazan halkı da buraya gelerek onu (İvan'ı)karşılamalıydı. Eğer Kazanlılar "Rus esirlerinin bir kısmı-nı serbest bırakmazlarsa, o zaman ulu knez kendi istediği gibi davranır", denilmekteydi. Ağustos'un 11'inde Kazanlılar Hudaykul Oğlan, Murali Beğ ve Ankildi abız'ı (hoca, hafız) Şeyhali'nin yanına götürerek, Ötemişgiray ile Süyün Bike'yi Rus-lara teslim edeceklerini bildirdiler. Şeyhali ile boyarların, onları karşılamaları için adam göndermelerini rica ettiler. Şeyhali Rus komutanlar ile anlaştıktan sonra, Süyün Bike'yi Kazan'dan ge-tirmek için Petr Serebryani'yi⁵⁹ gönderdi. Yanında pek çok boyarın oğlu ile okçular vardı. Bazı yılyazmalarda yazıldığına göre, onla-rın sayıları dört bin kişi idi.⁶⁰ Kazan Tatarları Süyün Bike'yi Rus-lara teslim etmek istiyor olsalar da, Süyün Bike'nin bundan haberi

⁵⁹ Bazı yılyazmalarda Vasili Serebryani, bazılarında Mikhail Serebryani denilse de, o kimsenin Petr Serebryani olması gerek.

⁶⁰ İstor. o. Kazan.tsar. (Solovets.sp.) str. 76. İstor o Kazan. Tsar. (sp. Rummyants muzeya) str. 336. İstor o Vzyat. Kazan g.l.40

yoktu. Petr Serebryani Kazan uluları ile Süyün Bike'nin sarayına gelip içeriye girdi. O vakit Süyün Bike sarayda büyük bir tahtın üzerinde oturuyordu. Petr Serebryani oraya girince şapkasını çıkarttı ve Süyün Bike'yi almaya geldiğini söyledi. Tezlikle gidilmesini bildirip, Süyün Bike'ye hemen hazırlanmasını söyledi. Serebryani'nin bu sözü Süyün Bike'ye çok ağır gelmiş, tahtta donakalmıştı.

Yavaş bir sesle: "Tanrının yazgısı, Moskova padişahının istediği olsun" dedi. Süyün Bike'nin halsizliğini saray cariyeleri de sezdikleri için onun koluna girmişlerdi. Bu sözü söyledikten sonra büsbütün fenalaştı. Acı bir sesle yere yığıldı. Onun bu hali saraydaki herkese tesir etti ve herkes ağlamaya başladı. Sarayın güzel kadınları ve kızları haykırarak ağlıyorlar, yüzlerini tırmalıyorlar, ellerini ısıyorlardı. Bu çılgınlık sarayın dışında da işitilmiş, Han yurdundakiler de ağlamaya başlamışlardı. Han sarayı ile han yurdu kanlı yaşların döküldüğü bir yer halini aldı. Bu feryatları halk da duyarak, Han yurduna doğru gelmeye başladılar. Kazanlıların bazıları Rusları dağıtmak için ellerine taşlar almışlardı. Ancak Kazan'ın önde gelenleri bunlara izin vermediler. Sopalarla bunları kuşatarak Han yurdu yanından evlerine gönderdiler. Bu sırada Süyün Bike düştüğü yerden henüz kalkmamıştı. Kısa bir zaman sonra onu yerden kaldırdılar. Yüzüne ölü rengi gelmişti. Kazan nehrinin boğazında, Rus gemisi Süyün Bike'yi götürmek için çoktan gelip beklediğinden, Petr Serbryani onu idil kenarına alıp götürdü. Kendisi önden Süyün Bike arkasından yürümeye başladılar. Süyün Bike'nin yürüyecek hali olmadığından onu saraydan koltuklarına girerek çıkardılar. Ötemişgiray'ı ise saray görevlileri kucaklarında götürüyorlardı. Süyün Bikenin eri Safagiray Han Kazan mescidlerinden birisinin yanına gömülmüştü.⁶¹ Petr Serebryani Süyün Bike'nin ricasını kabul ettirerek, kocasının mezarını ziyaret etmesine izin verdi. Ancak, böyle olsa

⁶¹ *Yılyazmalarda Safagiray Han mescid içine gömülmüş idi. Süyün Bike mescidin içine girdi denilmektedir.*

da korumak için yanına bir çok muhafız gönderdi. Kendisi de kapının kenarında bekledi. Süyün Bike mezarın yanına geldiğinde, başındaki altın başlığı çıkarıp attı. Hüzünlü bir sesle ağlayarak: “Ey benim sevgili padişahım Safagiray! Görüyor musun bütün eşlerinden çok sevdiğin eşini? Şu an ben sevgili oğlun ile Rus yurduna esir olarak gidiyorum. Seninle çok hanlık edemedim, çok yaşayamadım sen niye benden vakitsiz ayrıldın? Neden beni dul, sevgili oğlunu yetim bırakıp, kara yere altına girdin? Sen neredesin? Ben de senin yanına geleyim, ikimiz beraber olalım. Niçin sen beni burada bırakıp gittin? Görmüyor musun senin biken, bizim ebedi düşmanımız olan Moskova padişahının eline veriliyor. Ben tek başıma ona karşı koyamadım. Bana yardım edecek kimse bulamadığım için, mecburen ona esir veriliyorum. Eğer dil ve dinimiz aynı olan bir padişahın eline esir gitseydim, hiç üzülmez sevinerek giderdim. Sevgili padişahım benim acı haykırışlarımı, ağlayışlarımı duysana! Karanlık lahdini açıp beni yanına alsana alsana! Senin lahdin sana ve bana han tahtı olur. Aydınlık saray olur. Ey sevgili padişahım! Ne zaman incindiysen ben, sana “ölenler ile doğmayanlar bahtıyar olur” derdim değil mi? Benim dediğim çıkmadı mı? Sen bunları bilmedin, işte şimdi sağ kaldığımız halde bize kaygı ve acı geldi. Sevgili padişahımı, genç ve güzel bikenin kabul etsene! Beni harap etmesene! Benim güzelliğimden düşmanlar faydalanmasınlar! Ben senden ayrılmayayım, gülünç duruma düşürüleceğim ve alay edileceğim. Dilleri ve dinleri başka olan yad ellere getmeyeyim. Sevgili padişahım! Kim şimdi gelip benim ağlamamı dindirir, kim benim acı yaşlarımı durdurur. Kim benim canımın kaygılarını dağıtır, kim benim yanıma gelir? İşte hiç kimse yok... Ben kaygımı kime söyleyeyim; oğluma mı söyleyeyim, -o daha sütten ayrılmadı; babama mı söyleyeyim, -o buradan çok uzakta, Kazanlılara mı söyleyeyim, -onlar ki kendi iradeleri ile anlaşarak beni Ruslara veriyorlar. Ey sevgili padişahım Safagiray! Neden sen bana cevap vermiyorsun. Neden kendinden çok sevdiğin bikenin acı yaşlarını duymuyorsun? İşte burada kapı dibinde acımasız askerler duruyorlar. Onlar

beni yırtıcı hayvanların geyiği alıp götürdükleri gibi senin yanından alıp götürmek istiyorlar. Bir zamanlar senin eşin olan, bütün Kazan Padişahlığının bikesi sayılan kişi, şimdi yazık ki esir, yoksul ve zayıf bir kul olup kaldı. Eskide ki sevinçler, o zamandaki keyif ve sefaların yerine, şimdi ağlamalar, acı gözyaşları geldi. Eski Hanlığın mutlu günlerinin yerin, acılar, kaygılar ve belalar sardı. Şu an ben ağlayamıyorum da, gözlerimden yaş da akıyor. Bitmek bilmeyen acı yaşlar dökmekle gözlerim kör oldu. Çok haykırmaktan sesim kısıldı”⁶² dedi. Süyün Bike bu sözleri söyledikten sonra da bağırarak Safagiray Han’ın kabrine düşüp yığıldı. Yaklaşık iki saat yerinden kıpırdamadı. Süyün Bike’nin hüznü sesini ile inlemeli ağlayışları Rus komutanın da gönlünü yumuşattı. Ne kadar katı yürekli olsa da, ağlamadan duramadı. Gözlerinden bol bol yaşlar akıyordu. Burada ne kadar oğlan ve mirza varsa hepsi de hıçkırıp ağlamaya başladılar. Petr Serebryani’ye Süyün Bike’yi bekleyip durmak zor geldi. Adamlarından birisini göndererek, Süyün Bike’yi alıp getirmesini buyurdu. Öbür adamın emretmesi üzerine, saray yiğitleri ile kızları Süyün Bike’yi yerden kaldırdılar. O sırada onun hali kalmamış, benzi solmuş, başı açılmış, yüzü parçalanmıştı. Petr Serebryani’nin adamı Süyün Bike’nin yanına gelip: “Bike, sen korkma, ağlamayı bırak! Senki alay edilmeye öldürülmeye götürülmüyorsun! Seni Moskova’ya yüce ikram için götürüyoruz. Kazan’da nasılsan orada da öyle olursun. Şanın ile kudretin, hürriyetin elinden alınmaz. Kudretli padişah sana büyük ihsan eder. O herkese karşı merhametli olup, senin padişahının (kocanın) kötülüklerini hatırına getirmez. Seni fazlasıyla sever, Kazan yerine sana, Rus yurdunda bir şehir verir. Seni kaygı ve özlem içinde bırakmayarak, onları sevgiye dönüştürür. Moskova’da Şeyhali’den başka, genç padişahlar, senin hemcinsin olanlar çok. Eğer istersen onlardan kendine uygun gördüğün birisine varırsın. Şeyhali senin baban ve yahut deden gibi yaşlı. Sen güzel

⁶² *İstor.o Kazan. Tsar. (sp.Rımyanst Muzeya) str. 340-342 İstor. o Kazan Tsar. (Solovets.sp.) str. 78-79. İstor.o.Vzyat Kazan.gl.40*

bir çiçek, olgun bir kiraz gibi gençsin. Bunun için Şeyhali seni almak istemez. Herşey padişahın erkinde. O senin için ne isterse o olur. Sen o konuda kaygılanma, dert edinme kendine” diyerek Süyün Bike’yi avutmaya çalıştı. Süyün Bike’yi uğurlamak için, Kazan Halkı erkek, kadın, yiğit, kız, büyük, küçük herkes evinden dışarı çıkmıştı. Süyün Bike’yi Ruslara teslim etmek başta kolay gibi görünse de sonradan haddinden fazla zor geldi. Taş gibi katı gönüller yumuşayıp, merhametsiz gözlerden bile yaşlar akmaya başladı. Süyün Bike kendisine ayrılan arabaya binerek, Kazan nehrinin boğazına doğru hareket etti. Araba fazla gitmeden, yar kenarına gelip durdu. Süyün Bike’nin arabadan incek hali kalmadığı için koluna girerek indirdiler. Süyün Bike’nin arabadan incek hali kalmadığı gibi, gemiye binecek hali de yoktu. Bunun için onu gemiye kaldırıp bindirmek gerekmişti. Süyün Bike gemiye girmeden önce onu uğurlamak için yığılan halk ile vedalaştı. Halk da onunla candan vedalaşarak, Süyün Bike için üzüldüklerini bildirdiler.⁶³ Moskova’ya gönderilecek kişiler arasında, Süyün Bike ile Ötemişgiray’dan başka bir çok insan vardı. Koşçak oğlan’ın iki oğlu, Akmuhammed oğlan’ın bir oğlu bunlar arasında idi. Bu gemiden başka diğer gemiler de yar kenarında bekliyorlardı. Bunlardan birisi Petr Serebryani’ye diğerleri ise Süyün Bike’yi koruyacak Rus askerlerine ayrılmıştı. Çok beklemeden gemiler hareket etti. Kazan halkı, nehrin iki yanından, Süyün Bike’yi uğurlayarak gidiyordu.⁶⁴ Süyün Bike aşırı derecede akıllı, bununla birlikte cömert ve aynı şekilde halkın her bir ferdine karşı merhametli olduğu için, onu Kazan’dan göndermek halka çok zor geldi. Gemiler gözden kaybolana kadar halk arkasından baktı.

⁶³ İstor. o. Kazan. Tsar. (Solovets.sp.) str. 81. (sp. Rumyantse. Muzeya) str.345

⁶⁴ Rusça yazmaların güvenilir olanlarında, Süyün Bike’nin gemiye binip Zöya’ya gitmesi Kazan Nehrinin boğazında oldu diye gösterilir. Kazan yazmalarında ise Süyün Bike’nin gemiye binmesi Kazan nehrinde oldu denilmektedir. Gemiler Kazan nehrinin boğazından biraz daha içeri girmiş olsalar, yazmaların anlattıkları aynı noktada birleşmektedir.

Süyün Bike'nin içinde bulunduğu geminin önünde ve arkasında savaş gemileri gidiyor, bunların içinde silahlanmış Rus askerleri Süyün Bike'ye muhafızlık ediyorlardı. Süyün Bike'yi uğurlamak ne kadar zor olduysa, onu Ruslara teslim edip evlerine dönmek de o derece zor oldu. Uğurlarken ne kadar çok yaş döktülerse, evlerine dönerken de döktükleri yaş öncekinden az olmadı. Süyün Bike 1551 yılının 11 Ağustos'unda Kazan'dan ayrıldı. Aynı günün gecesinde Zöya'ya vardı.⁶⁵ Onu ağırlamak için Zöya'ya birçok insan gelmişti. Bunların bazıları ağlayarak Kazan'a döndü, bazıları ise Zöya'da kaldı.

Süyün Bike Zöya kalesinde bir gece kaldıktan sonra Ağustos'un 12'sinde Volga üzerinden Moskova'ya gönderildi. Onu korumak için Petr Serebryani gönderildi. Petr'in yanında boyar çocukları, okçular ve Kazan ileri gelenlerinden Kostrov ile Amnordan Hacı vardı.⁶⁶ Süyün Bike Zöya'dan ayrılırken Kazan'a doğru bakarak "Yazık sana kanlı, kaygılı şehir. Senin başından acım düştü. Şimdi sen dul kadın gibi yalnız kaldın. Sen efendi değil, şimdi kul oldun. Senin şöhretinin hepsi de kayboldu. Sen başsız arslan gibi halsiz kalıp rükendin. Her bir padişahlık akıllı padişahlar eli ile idare edilir, güçlü ordular ile korunur. Bunlar olmazsa, kim senin padişahlığını almaz? Senin güçlü Han'ın öldü. Komutanların zayıfladı, insanların acınacak hale düştü. Başka padişahlar seni savunmadı, az da olsa sana yardım etmediler ve bundan dolayı sen yenildin. İşte şimdi sen geçmişteki şanını, o günlerdeki bayramlarını, ziyafetlerini keyif ve sefalarını özleyip benim ile birlikte ağla. Nerede senin geçmişteki Hanlık bayramların, güzel günlerin, sevinçlerin nerede. Senin oğlanlarının beğlerinin, Mirzalarının övünçleri ve ululukları? Nerede senin genç kadınların, güzel kızların? Hani onların şarkıları ve dansları? Bunların hepsi yokoldu bitti. Şimdi senin o günlerinin yerinde halkın inlemesi, oflaması, ağlayışı hıçkırışı kaldı. Senin bal ır-

⁶⁵ Nikon. lt. 5. str. 168. Tsar. kn. str. 469. Tatişev. T.5. str. 289

⁶⁶ Nikon. lt.5.str. 168. Tsar. kn. str. 469. Tatişev. t.5. str.290

maklarının, içimlik çeşmelerinin aktığı çağların var idi. Şimdi o nehirlerden ve çeşmelerden senin insanların kanları ve acı yaşları akıyor, Rus kılıcı onları bitirinceye kadar da kurumaz. Ey Allahım benim başıma gelenleri, babama ve anneme gidip, insan dili ile haber verecek tez uçan bir kuş nereden bulayım? Ey Allahım bizi çekemeyen ve bizim azgın düşmanımız olan Şeyhali'ye sen hükmet, cezasını ver.! Beni düşmanımın eline verdikleri için, bana gelen kaygılar Şeyhali ile Kazanlıların başına da gelsin. Onların isteği ve İvan'a aldanmaları sonucu ben bu hale düştüm. Ben esiri, Şeyhali kendisine eş olarak almak istemedi. Beni ulu hatun edesi gelmedi.⁶⁷ O benden başka, yalnız kendi kadınları ile Kazan'da padişahlık etmeye kalktı. O bana karşı ulu knezi kıskırtıp, onun emri doğrultusunda bizi günahsızken kendi padişahlığımızdan indirtti. Ne için bizi kendi yerimizden söküyorlar, ne için bizi esir ediyorlar? O bana Kazan'da küçük bir parça yer verse, ben bundan başka bir şey istemez, ölene kadar orada kalırdım. Ya da beni oturduğum yer olan Nogay ordasına, Cayık ardının ulu beği olan, babam Yusuf'un yanına gönderse idi, ben orada babamın evinde yaşar, öksüz ve dul kalışıma ölene kadar ağlardım. Moskova'ya gidip Rus yurdunda maskara olup, alay edilerek yaşamaktansa, kocamın yanında mezarda olmak, acı ölümü tatmak daha iyi olurdu.”⁶⁸ Süyün Bike Zöya'dan Nijniy Novgorod'a, oradan da Murom'a, Murom'dan Vladimir üzerinden Moskova'ya ulaştı. Geldiği gün Cumartesi günü idi.⁶⁹ Süyün Bike'nin Zöya'dan ayrılmasından bir gün sonra Şeyhali Kazan'a gitti. Kazan nehrinin boğazında gemiden inerek, Beşbalta civarında bir yer tuttu. Ağustos'un 14'ünde Kazan'dan Kulşerif Molla, Mehmed Seyid, Hudaykul Oğlan, Murali Beğler

⁶⁷ Süyün Bike Şeyhali'yi sevmiyor idi ise de, Hanlığı kendi elinde kıldırarak düşüncesi ile Şeyhali'ye varmaya razı olmuş olsa gerek.

⁶⁸ İstor o. Kazan. tsar. (sp. Rummyants. Muzeya) str. 347-350. İstor o Kazan. tsar. (Solovets. sp.) 82-83. İstoriya o Vzyat Kazan. gl. 42

⁶⁹ Nikon. lt. 5 str. 168. Tsar. kn. str. 469. Tatışev. t.5. str. 290

Şeyhali'nin yanına geldiler. Bunlar Şeyhali'yi Kazan Hanlığına atamak ve Ruslar ile iki arada olacak işlere söz vermek için gelmişlerdi. Ağustos'un 16'sında Şeyhali Kazan'a gelerek, Hanlık etmeye başlamıştı.⁷⁰ Böylece Kazan Hanlığı yeniden Şeyhali'nin eline geçmiş oldu. Şeyhali dışarıdan bakıldığında, Kazan Hanı olarak görünse de Hanlığı asıl idare eden Rus knezi İvan idi. Kazan Hanlığını idare konusunda Şeyhali kendi kendisine bir iş yapamıyor, yaptığı işleri İvan'ın emri üzerine yapıyordu. Daha önce Şeyhali, Kazan'da rahat hanlık yapamadığı gibi, yine rahat edemedi. Onu Kazanlılar sevmiyorlar, onu Hanlığı yönetecek ve ileri götürecek bir yönetici olara görmüyorlardı.

1552 yılının Ocak ayında Murali, Kostrov beğler ve Alimerdan Hacı, İvan'dan Şeyhali'ya almasını ve onun yerine kalğay* göndermesini rica ettiler. Bunlar o vakitte Moskova'da yaşıyorlardı. Bunların sözleri İvan'ın hoşuna gitti. Aynı yılın Şubat ayında Aleksı Adaşev'i Kazan'a göndererek ona Şeyhali'yi hanlıktan indirmesini buyurdu.⁷¹ Mart ayının 6'sında Şeyhali Kazan'dan ayrıldı. Baharı Zöya'da geçirip, nehirlerin buzları çözümlüp açılınca Kasım'a gitti.

⁷⁰ *Nikon. lt. 5. str. 169. Tsar. kn. str. 470. Tatişev. t. 5 str 290*

* *Kalğay-Kalga (Kagılga) Kırım ve Kazan hanlıklarında hanlık orınbasarı (naib, vekil, yardımcı) bu durumda Rus padişahının Namestniği*

⁷¹ *Nikon. lt. 5 str. 174. Tsar. kn. str. 474. Tatişev. t.5. str. 299*

Süyün Bike'nin Şeyhali İle Evlenmesi

Hiçbir vakit huzur içinde olmayan Kazan, Şeyhali'nin gi-dişiyle de rahatlamadı. Kazan halkı, Rus kalgayına söz vermiş idi iseler de sözlerinde durmadılar. Mart ayının 24'ünde, İvan Şeremetev, Zöya'dan Moskova'ya dönüp Kazan'ın karışıklığını İvan'a bildirdi. Bu işe İvan oldukça kızdı. Öç almak için Kazan üzerine yürüyecek oldu. Hemen asker hazırlayarak Kazan üzerine göndermeye başladı. Mayıs ayında Şeyhali'ye adam göndere-rek onun Moskova'ya gelmesini buyurdu. Bu sırada Şeyhali Ka-sım şehrinde, bulunuyordu. Çok geçmeden Moskova'ya geldi. İvan onu türlü hediyeler ile ağırladı. İvan Şeyhali'ye birçok şey bağışladıysa da Şeyhali'nin gönlü olmuyordu. Şeyhali'nin içinden Süyün Bike ile evlenmek geliyordu. Bu sırada Süyün Bike Rus-ya'da olduğu için onu Şeyhali ile evlendirmek, İvan'ın idaresinde idi. İvan Kazan'a yürümek için Şeyhali'ye muhtaç olduğundan, Süyün Bike'yi Şeyhali'ye vereceği belli idi. Şeyhali Süyün Bike ile evlenmek istediğini İvan'a bildirdi. Süyün Bike'yi Şeyhali'ye ver-mekten, İvan'a hiçbir zarar gelmeyeceğinden, karşılık almadan Şeyhali'ye verdi.⁷² İvan Kazan Hanlığını almayı düşünerek, başını yorduğu halde, Şeyhali Süyün Bike'yi düşünerek başını yoruyor-du. Şeyhali, kara yüzlü, esmer, sarkık kulaklı, kısa ayaklı, iri gö-bekli, kadın yüzlü, çarpık bacaklı, düztaban birisi olduğu için⁷³ sevimsizlerin en başta gelenlerinden idi. Görünüşü ile erkekleri bile

⁷² *Nikon. lt.5. Tsar. kn. str. 482. Tatişev. t.5. str. 314*

⁷³ *Gerbeştayn. str. 147. Oleariy. str. 370*

tiksindiriyordu. Süyün Bike gibi güzel bir kadının, böyle sevimsiz bir adamı sevmeyeceği belli idi. İvan'ın Kazan üzerine yürüyeceği haberi Yusuf Mirza'yı kızdırmıştı.⁷⁴ 1551 yılının güzünde Yusuf Mirza İvan'a yarlık yazıp, Kazan'a yürüyeceğinden dolayı ona kızgınlığını bildirerek, "Benim üçyüzbin akıncım var. Sekiz oğlum bulunup, bunların herbirisinin on bin akıncısı var. Bunlar hiçbir zaman senin adamlarının üzerine saldırmadılar" dedi. Yusuf Mirza'nın bu yarlığı 1551 yılının 14 Ekiminde Moskova'ya erişti. Yarlığı Baybahtı adlı Nogay elçisi getirmişti. Elçi 24 Ekimde İvan'la görüşüp ona yarlığı sundu. Bu sıralarda Süyün Bike Moskova'da bulunsa da Yusuf Mirza'nın yarlığında Süyün Bike hakkında tek bir söz bile yoktu. Bunun böyle olması Süyün Bike'nin esir edilmesi haberinin Yusuf Mirza'ya erişmemiş olmasından olsa gerektir. Nogay ili ile Moskova'nın arası bir buçuk aylık bir yol olduğu için bu haberin hemen erişemeyeceği belli idi. Yusuf'un İvan'a kızgınlığı, onun bir müslüman hanlığı üzerine yürümesinden değil, kızı Süyün Bike ile torunu⁷⁵ Ötemişgiray'a acımasındandı. Baybahtı ile beraber, Şamık adlı elçi, Moskova'ya geldi. Onu Yusuf'un oğlu Yunus Mirza İvan'a elçi göndermiş, birlikte de yarlık yollamıştı. Yunus yazdığı yarlığında İvan ile dost olduğunu bildirerek "Kazan sana düşman olduğu gibi, bize de düşman. Sen onu alsan da ben seninle bozuşmam. Senin en çok arzu ettiğin şey yakın düşmanın olan Kazan'ı yenmek(idi). Allah sana Kazan'ı versin" dedi.⁷⁶ Yunus'un Süyün Bike'nin kardeşi olması ve İvan'ın Kazan üzerine yürümesine kızmaması, bununla birlikte, İvan'ın Kazan'ı almasını dilemesi, İvan için büyük mutluluk idi. Nogay elçileri Moskova'dan ayrılmak için 1552 yılının 3 Ocağında İvan'dan izin istediler. Ocağın 28'inde Baybahtı arkadaşları ile İvan'ın yanına çıkmış, İvan'da onlara Moskova'dan

⁷⁴ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t8. str. 303*

⁷⁵ *(Metinde Uğış olarak geçmiş ve yazar tarafından açıklama yapılmıştır) Uğış-Eski Türkçe'de torun*

⁷⁶ *Prodolj. drev. ross. vivliof t. 8. str. 306*

ayrılmaları için izin vermişti. Şubat ayının 5'inde Nogay elçileri Moskova'dan ayrıldılar. İvan Yusuf Mirza'ya yarlık yazarak, elçilerle gönderdi. Onunu bu yarlığında Yusuf'un İvan'a kızmasının yersiz olduğu anlatılmış, Kazan'ın eskiden beri Rus yurdu olduğu yazılmıştı. Ötemişgiray ile anası Süyün Bike'nin Moskova'da oldukları bildirilmişti.⁷⁷ Süyün Bike ile Ötemişgiray'ın esir edilişinin Yusuf Mirza'yı kızdıracağını, İvan çok iyi biliyordu. Bunun için Yusuf Mirza'ya gönderdiği yarlığında onların esir edilmeleri olayına güzel bir renk vermeye uğraşıyordu, "Safagiray Han şu yurda bizim isteğimiz dışında gelerek, bize pek çok zarar verdi. Biz Allah'ın isteği ile onlardan öğ aldık. Safagiray Han ile birlikte bize kötülük eden Kırım ve Kazanlıların hepsi bizim elimizde öldüler. Safagiray Han'ın oğlu Ötemişgiray babasının kötülükleri için şimdi bizim yanımızda Moskova'da. Anası Süyün Bike'de bize geldi. Şeyhali Han onu kendi nezdinde tutmak istemedi. Ben senin hatırına kızın Süyün Bike'ye büyük ihsanlar göstererek ikramlarda bulundum, sevindirdim. Oğlu Ötemişgiray'ı yetiştirmesi için kendi yanına verdim. Biz gelecekte onu Şeyhali Han'a vermeyi düşünüyoruz. Ötemişgiray Han büyüdüğünde onu "Yurt" sahibi yapmayı düşünüyoruz. Safagiray Han'ın aptallığı için Süyün Bike ile oğlunu bağışlamamız gerekli değildi. Ancak biz senin için onlara iyilik ediyoruz"⁷⁸ dedi. İvan'ın bu yarlığı 1552 yılının Ocağında yazılmıştı.

İvan Süyün Bike ile Ötemişgiray'ı bağışlayacağını Yusuf'a bildirse de Yusuf'un kızgınlığı yalnız bunun ile dinmedi. O 1552 yılının baharında Rusya üzerine yürümek istedi. Birlikte yürümek için İsmail Mirza'yı da yanına çağırdı. İsmail Mirza Nogay mirzalarının en duygusuzu ve bununla birlikte İvan'a satılmış bir kişi olduğundan, Yusuf'un istediğini kabul etmedi. Bu olaydan sonra Yusuf Mirza ile İsmail Mirza'nın arası iyice açılarak aradaki birlik bite yazdı. Süyün Bike'nin esir edilişi Nogay beğlerinin çoğunu

⁷⁷ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 8. str. 310*

⁷⁸ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t 8. str. 310-311*

kaygıya düşürdüyse de birlik ve kardeşlik olmadığı için, İvan'a karşı hiçbir şey yapamıyorlar, ona yalvarmaktan başka çare görmüyorlardı. 1552 yılının baharında İsmail ile Bölük Bulat Mirza'dan İvan'a elçiler geldi. İsmail'in elçisi, Bay-tirek, Bölük Bulat'ın elçisi Küçten adlı kişilerdi. Bunlar 31 Mayıs'ta Moskova'ya gelip, Haziran'ın 2'sinde İvan'ın yanına çıktılar. İvan'a İsmail ile Bölük Bulat'ın yarlıklarını sundular. İsmail'in yarlığında: "Kazan senin düşmanlarının yurdu idi. Allah'tan istiyordun, o iyi saatte bu padişahlığı sana verdi. Yaşlı ve genç kardeşlerim bütün çocuklarım ile bir ağızdan Bike'yi soruyoruz. Sen onu Bay-tirek Batır ile Volga'ya kadar uğurlamalıydın. Şimdi Bike'yi göndermezsen o zaman sen bize verdiğin sözden caymış olursun."⁷⁹ Bölük Bulat ise yarlığında İvan'a sağlık dileyerek, (amin) diye dilekte bulunduktan sonra "Sana Kazan'ı bozguna uğratmanı söylemiştik. Biz seni serbest bırakıp, kendim (Kazan'a) gelmediğim gibi, askerimi de göndermedim. Sen kardeşliğinizi gördün... Eğer sen kızkardeşimizi bize vermezsen, o zaman bize ettiğin andı bozmuş olursun" diye yazmıştı.⁸⁰ İvan Haziran ayının 9'unda İsmail ile Bölük Bulat'ın yarlıklarını dinleyip, Nogay elçilerinin Moskova'dan ayrılmasını buyurdu. O Kazan üzerine yürümek için acele ettiğinden elçileri hemence göndermek istiyordu. Haziranın 14'ünde Nogay elçileri Moskova'dan ayrıldılar. Bunlarla birlikte İvan İsmail ile Bölük Bulat'a yarlık gönderdi. Nogay mirzaları İvan'dan Süyün Bike'yi serbest bırakmasını istedilerse de İvan bu isteklere kulak asmadı. İsmail ile Bölük Bulat satılık adamlar olduğu için, İvan onları satın alacağına inanıyordu. Bölük Bulat'ın yarlığının sonunda "Ak kardeşim! Bir küpe* göndermen hakkında sana ricada bulunuyorum" deyişinden onun çok küçük bir hediyeyle de satın alınacağı anlaşıyordu. İvan Süyün Bike'yi Moskova'da esir tuttuğu halde, Nogay mirzalarına yazdığı cewa-

⁷⁹ *Prodolj. drev. ross. vivliof t.8. str. 327*

⁸⁰ *Prodolj. drev. ross. vivliof t.8. str. 333*

* *Küpe-kübe, savaş giyimi,, зırh*

bında bu olayı başka bir şekilde göstermeye çalıştı. İsmail Mirza'ya yazdığı yarlığında: “Siz benden Yusuf'un kızı Süyün Bike'yi sorarak, onu size göndermemi istiyorsunuz. Biz onu göndermek istiyorduk ancak, Şeyhali Han bize başvurup, Süyün Bike'yi kendisine istedi. O, Şeyhali Han'ın kardeşi, Canalı Han'ın karısı olup, sizin dininizin gereği, onun Şeyhali ile evlenmesi gerekir.⁸¹ Biz senin bize karşı olan dostluğunu hatırdı tutup, Süyün Bike'yi esir edip tutmak istemedik. Süyün Bike'ye büyük saygı gösterip, onu kardeşimiz Şeyhali'ye verdik. Ötemişgiray padişahı ise Süyün Bike'ye teslim ettik. Sen bizim bu işimizi duyduğunda sevinmeli ve ona karşı kendi sıkı dostluğunu korumalıydın” diye kendisini savunmaya çalıştı. İsmail diğer bir yarlığında, Canalı Han'ın Şeyhali'nin himayesinde olan kızını⁸² Muhammed adlı oğluna verdirilmesini İvan'dan talep etmiş:” Ben Şeyhali ile dünür olmak istemiyorum, senin ile dünür ve kardeş olmayı diliyorum”diyerek, o kızı gelin alarak, İvan'la yakınlaşmak niyetini bildiriyordu. İsmail böyle düşünse de İvan, kızı İsmail'in oğluna vermedi; “Sen bize Canalı Han'ın kızı hakkında yazmıştın. Biz Şeyhali ile bu konuda görüştük. Şeyhali Han: Benim bundan başka oğlum ve kızım yok. Ben onu kendimden ayırmak istemiyorum, dedi” diye kızı ne için vermediğini bildirdi. İvan'ın Bölük Bulat Mirza'ya yazdığı yarlığı da İsmail'e yazdığı gibi boyalı laflar ile doluydu. İvan orada da: “Biz senin doğruluğun için kardeşimiz Bike'ye büyük saygı göstererek, onu Şeyhali Han'a verdik. Oğlu Ötemişgiray'ı da kendisine emanet ettik. O büyüdüğünde biz onu yurtlu yapacağız. Siz bizim bu iyiliğimizi aklınızdan lütfen çıkarmayınız” diye yazılı idi.⁸³

⁸¹ İslam şeriatında kadın, miras olarak kalmasa da, o zamanki Tatarlar arasında kadını miras ederek almak adetinin varolması mümkündür.

⁸² Bu kız İsmailin yarlığında Şeyhali'nin kendi kızı olarak gösterilse de o onun kızı değil, Canalı Han'ın kızı idi. Onu Astrahan şehzadelerinden Habibullah Ak Kübekeoğluna verdiler.

⁸³ Prodlj. drev. ross. vivliof t.8 str. 336

İvan'ın her iki yarlığı da 1552 yılının Haziran ayında yazılmış idi. Yusuf Mirza Rus knezine baş eğen bir kul gibi olsa da Süyün Bike'nin esir edilişi onu şaşırtmıştı. Kazan Hanlığının hatunu olan, nice yıllar hanlığı yöneten, kızının esir edilerek Moskova'da tutulması, Yusuf Mirza'yı şaşırtmayacak gibi değildi. Önceleri Yusuf, İvan'a yarlıklarını seyrekle ve binunla birlikte vumuşak bir dille yazmaktaydı. Süyün Bike esir edildikten sonra Yusuf Mirza yarlıkları sıklıkla ve sözlerini kaulaştırarak yazmaya başladı. 1552 yılının 23 Mayıs'ında Yusuf, Kasay ve Yunus Mirzalardan Moskova'ya elçiler geldi. Elçilerin ilki "Can Muhammed" ikincisi "İşek"⁸⁴, üçüncüsü "Bayıtınış" adlı kişilerdi. Mayıs ayının 31'inde İvan ile görüşerek ona mirzaların yarlıklarını sundular. Yusuf'un yarlığında en çok yer tutan şey, Süyün Bike, Ötemişgiray ve Kazan meseleleri idi. "Sen Kazan üstüne yürüdüğün zaman, ben seninle bozuşmamak için Kazan'a yardıma gitmedim. Sözümde durmak için, senin üzerine askerlerimle yürümedim. Kardeşlerimi ve çocuklarımı da göndermedim. Sen ise sözünde durmadın. Sen Kazan üzerine yürüdün, biz senin üzerine yürümedik. Senin sözünde duracağımı ümit ettik. Bir insan başkasını aldatırsa, o bu dünyada, geleceğinde hiçbir iyilik görmez. Sen bizimle eskideki gibi dost ve kardeş olmayı diliyorsan, bunun göstergesi, benim kızımı Süyün Bike ile oğlu Ötemişgiray'ı vermektir.

Dostluk ve kardeşlik etneyi istiyorsan, bunun göstergesi işte bu olur. Benim sana sözüm şu: Eğer kızımı Süyün Bike'yi ve Ötemişgiray'ı bana gönderirsen, sana 100 bin kişilik Nogay askerlerinden hiçbir zarar gelmez. Senin benimle dost mu, düşman mı olduğun ortaya çıkar. Eğer sen benim elçim ile istediğimizi göndermezsen o zaman dostluk değişir..." dedi. Yusuf kendisinin İvan'a yaptığı iyiliklere karşı, İvan'ın onun aşına taşla cevap verdiğini bildirdiyse de o sözlerin İvan'a bir kuruşluk değeri yoktu. Gerçekten de böyle oldu. Yusuf'un bu yarlığı hicri 959 yılında

⁸⁴ Bu kişi Kasay'ın yarlığında "İşek", ikincisi "Eşek!" diye adlandırılmıştır.

yazılmıştı.⁸⁵ Kasay Mirza'nın yarlığında da büyük yer tutan konu Süyün Bike idi. O: "Benim birinci atam Şeyh Mamay bek olup,, ben onun sözüne onun buyruklarına göre hareket ettim. Şimdi ise babam Yusuf Bek, ondan başka İsmail Mirza ve biz, hepimiz de Bek'in eşiği dibinde dururuz. Hepimiz de sözü birleştirdik. Sizden Bek'in kızı Süyün Bike'yi istiyoruz. Bize kızkardeşimiz Süyün Bike ile Ötemişgiray'ı ver. Bu dünyada dost olduğuna belge bu olur. "Yok dersen, o zaman şu günden başlayarak kardeşlik olmaz"⁸⁶ diyerek Süyün Bike gönderilmediğinde Nogay yurdu ile Rus yurdu arasında dostluğun biteceğini anlattı. Kasay'ın yarlığının başındaki sözleri, İvan'ı biraz tedirgin edecek idi ise de yarlığının sonunda "Kızımı han oğluna evlendirip vermiştim. Ona, karabörk (başlık) kadife kaplı geniş don (üste giyilen palto cinsi), otak(çadır), küpe (zırh) gerek. Vermek kolay....) demesi ile işi büsbütün bozup attı. Kırım Hanları ile Nogay Mirzaları çok aşırı tembel olduklarından ve bedava yaşamayı sevdiklerinden, onlar her vakit kendilerine gerekli şeyleri Rus knezlerinden dileniyorlardı. Onların istediklerini knezler veriyor, böylelikle Tatar büyüklerinin çoğu Ruslar'ın ellerinde oyuncak olup kalıyorlardı. Tatar Hanlıklarının çöküşü ve bu hanlıkların Ruslar'ın eline geçmesinin baş sebebi, hanlar ile beğlerin tembellikleri ve dilencilikleridir. Yunus Mirza'nın yazdığı yarlığı da İvan'ı korkutmadı. Nogay Mirzalarının her birisi satılık oldukları için onlardan İvan'ı korkutacak yarlık beklemenin yeri de yoktu. Yunus'un yarlığında: "Kazan sana da bize de düşman idi. Babam ile ağabeylerime rica edip Kazan'a yardım ettirmemem, senin ile aramızdaki dostluğa işaret değil mi? Hiç kimse Kazan'a yardıma gitti mi? Kazan'ı Allah sana verdi. O sana da bize de düşman idi. Ancak kızkardeşimiz düşman değil idi. Şimdi sen düşmanın Kazan'ı aldın. Onu almak yurdu almaktır. Bizim kızkardeşimizi bize vermeyip, alıp götürdün. Böyle dostluk olur mu? Bizimle

⁸⁵ *Prodolj. drev. ross. vivliof t.9 str. 4*

⁸⁶ *Prodolj. Drev. ross. vivliof. t.9 str. 5*

dost olmayı istiyorsan, kızkardeşimiz Süyün Bike'yi oğlu ile birlikte Bayıtmış'a ver ve gönder. Eğer kardeşimizi Bayıtmış Batır ile gönderirsen bu dostluğun işareti olur" denilmekteydi.⁸⁷ İvan Haziranın 8'inde Nogay Mirzalarının yarlıklarını dinleyip elçileri Moskova'dan göndermeyi buyurdu. Onlarla birlikte Süyündik adlı adamını Yusuf Mirza'ya elçi olarak gönderdi. Haziranın 10. gününde elçiler İvan'ın yanında bulunup, ayın 14'ünde Moskova'dan gittiler. İvan bunlar ile Yusuf Kasay ve Yunus Mirzalara yarlık gönderdi. Yusuf, Süyün Bike'nin gönderilmesini gerçekten rica ettiyse de onun bu isteği İvan'ı yumuşatmadı. O ona sadece "Senin dostluğunu biz unutmadık. Kızın ile Ötemişgiray'ı Kazan'dan aldık. Senin hatırın için onlara hiçbir kötülük yapmayarak, onlara büyük hürmet gösterdik. Onları kendi himayemize aldık. Şeyhali Han, kız senin, yurt onun olduğuna göre, bize rica edip Süyün Bike ile evlenmek istediğini bildirdi. Sizin şeriatınız gereği de onunla evlenmesi gerekir. Kızın Süyün Bike onunla evlenmeyi kabul etti. Ötemişgiray'ı da kızına teslim ettik. O büyüdüğünde de Allah izin verirse onu yurtlu yapmak istiyoruz. Sen bizim işte bu iyiliklerimizi işitip kendi kardeşlerin ve bütün çocukların ile sevinmelisin. Siz bize iyilik ettiğiniz için bizde sana iyilik ettik" diyerek cevap verdi. İvan'ın bu sözlerine iyice bakılırsa, bu Yusuf Mirza ile alay etmekte. Onun Yunus ile Kasay Mirzalara yazdığı yarlıklarda da aynı şeylerden bahsediliyordu. Fark yalnız şurada idi: İvan Yunus Mirza'yı Kazan'a yardım etmediği için onu ayrıca yüceltip, kendi yanına çağırıyordu.⁸⁸ Bu yarlıkların üçü de 1552 yılının Haziran ayında yazılmıştı.

Nogay mirzalarından Aydar Mirza da İvan'a yarlık yazıp Süyün Bike'yi Moskova'dan geri göndermesini rica etti. Aydar'ın Aksakal adlı oğlu Kazan'da öldürüldüğü için, o Kazan yurdunun gerçek bir düşmanı idi. Aydar kendisinin Kazan'a düşman olduğunu bildirerek, Kazan'ı almasından dolayı İvan'ı kutladı ise de

⁸⁷ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.9 str. 6-8*

⁸⁸ *Prodolj. drev. ross. vivliof t. 9. str.10-11*

onun bu yaltaklanması İvan'ı yumuşatmadı. İvan ona sadece, “Biz sizin için Süyün Bike’yi bağışlıyoruz, onu Şeyhali’ye vermek istiyoruz” diye cevap verdi.⁸⁹ Nogay mirzaları Süyün Bike’nin serbest bırakılmasını bir çok defa rica ettilerse de İvan onların bu isteklerine kulak asmadı. Süyün Bike’yi geri göndermedi. İvan’ın bu davranışı Yusuf Mirza’ya hayli dokundu. Aynı yılın 16 Haziran’ında İvan Kazan üzerine yürüyerek, kuşatmış, Kazan yurdu çok zor bir durumda kalmıştı. Nogaylar ile Kazanlılar arasında gerçek dostluk yok idi ise de Kazanlılar, Yusuf Mirza’ya elçi gönderip, kendilerine yardım etmesini rica ettiler. Süyün Bike’yi göndermediği için Yusuf Mirza İvan’a kızgın idi. İvan’ın tekrar Kazan üzerine yürümesi Yusuf Mirza’nın öfkesini daha da kabarttı. O Nogay mirzalarının hepsini bir araya toplayarak, Rus yurdu üzerine yürümek istediğini onlara bildirdi. Onun bu düşüncesine başta İsmail Mirza karşı çıktı.⁹⁰ Böylelikle Yusuf Mirza Kazan’a yardım edemedi. 1552 yılının 2 Ekim’inde İvan Kazan’ı aldı.⁹¹

Kazan üzerine yürüyen Rus askerleri arasında pek çok Tatar olduğu gibi, Süyün Bike’nin dördüncü kocası olan Şeyhali de vardı. O vakitlerde Süyün Bike’nin nerede olduğu tam olarak bilinmese de Kasım şehrinde olması gerek. Kazan alındığında Şeyhali Kasım şehrine döndü.⁹² Süyün Bike’nin Şeyhali ile yaşaması, sakin, kavgasız olmadı. Onların sakin, kavgasız olmadıkları, Nogay yurdunda da işitilmişti. Yusuf, Süyün Bike’yi Şeyhali’ye vermek istiyordu. Bu sonuncuyu Kazan Hanı etmeye girişmiş, bunun için de İvan’ı Kazan üzerine çağırıp, göndermiş idi ise de işler onun istediği gibi sonuç vermedi. Süyün Bike’nin esir olması, Kazan’ın alınması, Yusuf Mirza’nın yüreğini tırmalıyor idi ise de ondan hiçbir fayda gelmedi. Süyün Bike esir kaldı. “Kazan Yurdu” diye adlanan Hanlık da yok oldu. 1551-1552 yılları Süyün

⁸⁹ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.9 str. 26-27*

⁹⁰ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.8 str.47-48*

⁹¹ *Nikon. t5.str.215-220. Tsar. kn. str. 510-513*

⁹² *İssled. o Kasim. Tsar. i. tsarev. t.1.str. 391*

Bike için aşırı derecede zor geçtiği gibi, 1553 yılı da aynı şekilde zor geçti. Bu yılın 8 Ocağında oğlu Ötemişgiray'ın dini zorla değiştirildi.⁹³ (Hristiyanlaştırıldı.) Onun dinini değiştiren metropolit Makariy, vaftiz babası da Savva Krutitski adlı episkop (piskopos) idi. Makariy Ötemişgiray'ın dinini değiştirdikten sonra, ulu knez'in (İvan) yanına gönderdi. İvan, onun sarayında kalmasını emrederek, okuma yazmayı öğrenmesi için bir görevli atadı. Ötemişgiray dinden çıkarıldığı zaman, Canıbek, Baytirek, Yanbuldı, Akkula, Kuşay, Saltagan, Tugış, Kolçan adlı Nogay elçileri Moskova'da idi. Bunların ilki Yusuf Mirza'dan, ikincisi ile üçüncüsü, İsmail Mirza'dan, dördüncüsü ile beşincisi Kasay Mirza'dan, altıncı ile yedincisi Bölük Bulat Mirza'dan, sekizincisi de Arslan Mirza'dan elçi olarak gelmişlerdi. Ocağın 23'ünde elçiler İvan'ın yanında bulunup, 30'unda Moskova'dan ayrıldılar. İvan bunların arkasından Yusuf, İsmail, Kasay, Bölük Bulat ve Arslan Mirzalara yarlıklar yazdı. Yusuf Mirza'ya yazdığı yarlığında kendisi için Kazan padişahı ünvanını kullandı.⁹⁴ İvan'ın gönderdiği bu yarlıklarında da Nogay Mirzalarını sevindirecek hiç bir şey yoktu. Yusuf Mirza'ya yazdığı yarlığında "Sen Canıbek adlı elçin ile bize yarlık gönderip, o yarlıkta bizden kızın Süyün Bike'nin geri gönderilmesini istiyorsun. Biz senin dostluğun için kızın Süyün Bike'yi bağışladık, onu ağırladık. Sana dostluğumuzu göstermek için onu büyük bir şerefle Şeyhali'ye verdik. Bundan önce seni sevindirmek için Süyündik Tulusupov adlı Kazağımızı göndermiştik. Senin kızın Süyün Bike'yi Kazan'dan götürdükten sonra, Kazanlılar bize karşı çıkarak hanlığa Yadigar padişahı getirdiler. Onlar bize karşı çıktıkları için, işte bu yaz üzerlerine yü-

⁹³ *Nikon.lt. 5. str. 229. Tsar. kn. str. 527. Kniga stepennaya. t.2 str. 650. Tatişev. t. str.384*

⁹⁴ *Onun bu yarlığı "Tanrının izniyle bütün Rusya'nın, Vladimir'in, Moskova'nın, Novgorod'un, Kazan'ın, Pskov'un, Smolensk'in, Tver'in, Yugorsk'un, Perm'in, Vyatsk'ın, Bulgar'ın ve diğer memleketlerin çarı ve büyük knezi olan İvan Vasilıyeviç'in sözü..." diye başlamakta idi.*

rüdük. Tanrı bize merhametini gösterdi. Kazan'ı bütün halkıyla bizim elimize verdi. Kazanlılardan bize baş eğmeyenlerin hepsi de bizim kılıçlarımız ile öldüler. Onların kadınlarını ve çocuklarını da bizim adamlarımız esir aldı. Kazan'ın alınmasını sana bildirmek için, Tevki adlı Kazağımızı sana göndermiştim. Tevki'yi senin Kazakların yolda soyup, senin yanına göndermişler..." diye yazılmış idi. İvan'ın bu sözlerinden Süyün Bike'yi göndermeye niyetinin olmadığı, Yusuf Mirza'yı din ve milliyet duygusu olmayan bir kesimlik hayvan olarak gördüğü apaçık görünse de Nogay Mirzalarında onu anlayacak kafa yoktu. İvan'ın İsmail, Kasay, Bölük Bulat, Arslan Mirzalara yazdıkları sözleri de "Biz Kazan üstüne yürüdük, Allah merhametini gösterdi. Kazan'ı bizim elimize verdi. Kazan'ı kılıçtan geçirdik. Kadın kız ve çocukları esir ettik. Yadigar Han'ı Moskova'ya götürdük. Sizin adamlarınız ticaret için Kazan'a gitmek isterlerse gitsinler, siz onları gönderiniz..."ve buna benzer sözlerdi.⁹⁵ İvan'ın bu yarlıkları 1553 yılının Ocak ayında yazılmışlardı. Süyün Bike ile Ötemişgiray'ın esir edilmesinden Nogay mirzaları hoşnut olmadığı gibi, Yadigar Han'ın esir edilmesinden de hiç hoşnut olmadılar. Bundan dolayı onlar Yadigar Han'ın serbest bırakması için İvan'a elçiler gönderip durdular. İvan onların istemesi ile Süyün Bike'yi serbest bırakmadığı gibi, Yadigar Han'ı da serbest bırakmadı. Kazan yurdu üstüne gelen belaların tez günde Nogay yurdunun üzerine geleceği belli olsa da, kara yürekli Nogay Mirzaları bunu anlayamadılar. İvan'ın elinde kör silah olup, ona balta sapı görevini gördüler. İvan Kazan üzerine yürüdüğünde: "Ben pis Tatarlar üzerine yürürüm, provoslavnyı din (Ortodoksluk) ve de mukaddes kilise için değil kanımı, belki canımı da feda ederim. İsa için ölmek, ölüm değil sonsuz ölümsüzlüktür." demiş idi.⁹⁶ İşte bu dilek ile gidip Kazan'ı alan, ünlü bir Müslüman Hanlığını ortadan kaldıran, oradaki binlerce Müslüman'ın kanını ırmak gibi akıtan ve bir

⁹⁵ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t.9. str. 63-71*

⁹⁶ *Nikon. lt. 5. str. 185. tsar. kn. str. 483. Tatişev. t.5. str. 315*

çoklarının din değiştirmesine de sebep olan İvan'ı, Nogay Mirzaları Kazan'ı aldığı için kutluyorlar “Kazan yurdunu aldın yaşa!” diyorlardı.⁹⁷ Nogay Mirzaları'nın her birisinden İvan'a elçiler gelse de Yusuf Mirza'dan hiç elçi gelmiyordu. O Süyün Bike'yi serbest bırakmadığı için İvan'a kızıyor, ondan ne şekilde olursa olsun öğ almayı düşünüyordu. 1553 yılının yazında Yusuf Mirza Rusya üstüne yürümeye niyetlendi ve Nogay Mirzalarına danışmaya başladı. Kulış adlı adamını Kasay Mirza'nın yanına göndererek ona Rusya üzerine birlikte yürümeyi teklif etti. Ancak Kasay Mirza Yusuf Mirza'nın sözlerine kulak asmadı: “Ben gidemem” diye cevap gönderdi. Kasay başka türlü bir şey diyemezdi de. O, o yılın yazında İvan'a yarlık gönderip, onun Kazan'ı almasına sevindiğini bildirip kendisine 30 sum akçe göndermesini İvan'dan istemişti.⁹⁸ Böyle olmakla birlikte, Yusuf Mirza düşüncesinden vazgeçmedi. Rusya üzerine baskınlar yapmaya ve asker toplamaya devam etti. Ona Esterhan Hanı da beş yüz asker verdi. Yusuf Mirza, İsmail Mirza'ya elçi gönderip Rusya'ya yürümek fikrinde olduğunu bildirdi: “Sen de benimle birlikte yürü” diyerek ondan Rusya'ya karşı birlikte hareket etmelerini istedi. İsmail Mirza, Yusuf Mirza'ya: “Senin Tüccarların Buhara'ya, benimkiler Moskova'ya gidiyorlar. Eğer ben Moskova ile savaşırsam o zaman bana çıplak (aç) kalmak düşer. Bizim üzerimize Kırım Han'ı gelir. Ben ona tek başıma karşı koyamam” diyerek Rusya üzerine yürüyemeyeceğini bildirdi.⁹⁹ İsmail Mirza, Bölük Bulat ile Arslan Mirzaları da yanına çekerek onları da savaşımaya göndermedi. İsmail Mirzanın gelmemesi ve diğer Mirzaları da göndermemesi Yusuf Mirza'yı korkuttu ve Rusya üzerine yürümekten vazgeçti. İvan 1552 yılının yazında Süyündik'i ve 1553 yılında da Tevki'yi Yusuf Mirza'ya

⁹⁷ Prodlj. drev. ross. vivliof t.9. str. 74-75, 111

⁹⁸ Kasay'ın yarlığında “ve sen bize bin altın para verseydin” diye yazılmış olsa da biz onu 30 sum olarak tercüme ettik. O çağlarda “Altın” diye 3 tıyınlık paraya dendiğinden bin altın 30 suma tekabül eder.

⁹⁹ Prodlj. drev. ross. vivliof t.9. str. 103-106

elçi olarak göndermişti. Bunların yanlarında pek çok yoldaşları da vardı. Yusuf Mirza İvan'ın Süyün Bike'yi göndermemesine kızdığı için Süyündik ile Tevki'yi alıkoymuştu (rehin koydu). 1553 yılında Kasay Mirza, Yusuf Mirza'nın yanına gelerek, ondan Süyündik ile Tevki'yi serbest bırakıp Moskova'ya göndermesini istedi. Ancak Yusuf Mirza, Kasay Mirza'nın sözünü dinlemedi: "İvan, Süyün Bike ile Ötemişgiray'ı göndermedi, ben de onun elçilerini göndermiyorum" dedi.¹⁰⁰ Kasay Mirza, Yusuf Mirza'nın yanından döndükten sonra, İvan'a yarlık yazarak, Devlet-Hoca adlı elçisini Moskova'ya gönderdi. 1554 yılının 3 ocağında Devlet-Hoca Moskova'ya geldi. 19 Ocak'ta İvan ile görüşerek Kasay Mirza'nın yarlığını ona sundu. O yarlıkta Süyün Bike'yi göndermediği için Yusuf Mirza'nın İvan'a kızgın olduğu da yazılı idi.¹⁰¹ Aynı yıl İsmail Mirza ve Yusuf Mirza'nın oğulları da İvan'a yarlık yazarak Yusuf Mirza'nın Süyün Bike için İvan'a kızgın olduğunu bildirmişlerdir.

İvan'a, Yusuf Mirza'nın kendisine kızgın olduğunu bilmesine rağmen, Süyün Bike'yi geri göndermedi. Nogay Mirzalarının sözlerine de kulak asmadı. İvan Yusuf Mirza'dan korkmuyor idiyse de onun ile kısa zaman için iyi geçinmek istiyordu. Bundan dolayı 1554 yılının Ocağında Yusuf Mirza'ya yarlık gönderdi. Onun bu yarlığında: "Kızın Süyün Bike'yi göndermediğimiz için senin bize kızgın olduğunu, bunun için bize elçi göndermediğin gibi, bizim Kazaklarımızı da göndermediğini, dostumuz İsmail, Kasay Mirzalar ve ayrıca oğulları bize yazmış idiler. Sen kendin hesapla: Senin kızın Süyün Bike Şeyhali'nin kardeşi olan Canali Han ile evli idi. Kırım Şehzadesi Safagiray, Kırımlılara aldanarak, Kazan'a geldi ve Canali Han'ı öldürdü. Senin kızın Süyün Bike'yi kendisine alıp, ona yazılması uygun olmayan ne kadar çok şerefsizlikler kıldı. Sen bize pek çok defa yazıp kızının Şeyhali'ye ait olduğunu bildirmiş, Safagiray Han'dan intikam almak istedi-

¹⁰⁰ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 9. str. 116*

¹⁰¹ *Prodolj. drev. ross. vivliof. t. 9. str. 116*

ğini ve ondan kızın Süyün Bike'nin alınıp Şeyhali'ye verilmesini arz etmiştin. Biz Safagiray üstüne birçok kere asker gönderip, ona çok sıkıntılar çektirdik. Safagiray Han öldükten sonra da kızın Süyün Bike Kırımlılar ve Kazanlılar ile birleşerek bize büyük alçaklıklar yaptı. İşte bu yapılan alçaklıklar için biz Kazan üstüne yürüdük. Bize ait olan yurdumuz Kazan'ı almak için pek çok asker gönderdik. O yurt eskiden beri bizim yurdumuzdu. Allah işte bizim yurdumuzu elimize verdi. Kazan'da bize karşı gelenlerin hepsi bizim kılıçlarımızdan geçirildi. Kızın Süyün Bike'yi aldık. Senin hatırın için onun alçaklıklarını bağışladık. Senin dostluğunu hesapta tutarak kızın Süyün Bike'ye büyük saygı gösterdik. Onu Şeyhali Han'a verdik. Safagiray Han'ın oğlu Ötemişgiray'ı kendi yanımıza alıp, onu oğlumuz yerinde tutuyoruz. Allah nasip ederse o büyüdüğünde biz onu bağışlayıp, yurt sahibi yaparız. O zaman onun padişahlığı uygun olur. Düşman kişi böyle yapar mı? Bizim dedemizin Kazan'ı alıp onun Hanı olan İlham Han'ı annesi ve karısı ile birlikte esir ettiği, ona neler yaptığı, sana malum olduğu gibi sizin yaşlılarınıza da malumdur. Onların hepsi zorluklar altında öldü değil mi? Biz senin dostluğunu hatırda tutup öyle yapmadık. Büyük saygı ile ziyafet ile kızın Süyün Bike'yi Şeyhali'ye verdik. Torununu ise kendi öz oğlumuz yerinde tutuyoruz. Allah izin verirse onu yurt sahibi yapmak istiyoruz. Senin kadınlarının faydasız sözlerini dinlemen gerekmez. Bize itaat edip bizim iyiliklerimizi ebediyete kadar beklemeliydin. Sen kadınların sözüne bakarak bizim iyiliklerimizi kötülüğe çevirmesene; Kazaklarımız Süyündik Tulusupov ile arkadaşlarını sıkıntı ile elinde tutup düşmanlığın ile övünüyor-sun. Bir şeyi Allah dilemese onu kim öldurabilir? Biz güçlü Allah'a inanıp, bize birisi dostluk ederse onun dostluğuna karşı fazlası ile dostluk gösteririz. Ama birisi Allah'ın adaletini, bizim dostluğumuzu unutursa, biz ona düşmanlık ederiz. Allah'a şükür, şimdi Kazan bizim ayaklarımız altında kaldı. Düşmanlarımız bizim erkimizde kaldı. Kendimizin hakkı için Allah'a inanıp hiçbir düşmandan korkmuyoruz. Düşmana karşı her zaman hazı-

rız...” diye yazılmıştı. İvan’ın yarlığı bir yönden Yusuf Mirzayı rahatlatacak biçimde yazılmış olsa da diğer yönden onu korkutacak biçimde idi.

Süyün ve Ötemişgiray Han

Süyün Bike'nin Son Yılları

Şeyhali, gerçek bir Rus kulu ve bununla birlikte sevimsiz ve beceriksiz¹⁰² bir kimse olduğundan Süyün Bike onu sevmiyordu. Onun böyle olması Şeyhali'yi Süyün Bike'den soğutmuş, O Süyün Bike'ye gerçek Tatar eri gibi davranmamaya başlamıştı. 1553 yılının yazında "Şeyhali İvan'ın emri ile Süyün Bike'nin burnunu kesmiş ona büyük sıkıntılar çektirip öldürmüştü". diye Nogay yurdunda bir haber yayıldı. Bu haber Süyün Bike'nin annesi ile babasını oldukça üzdü. Onlar Süyün Bike'nin Şeyhali ile iyi geçinmediklerini bildikleri için bu habere inanmışlardı. Bu haber Nogay yurdunda hengameye sebep oldu. İsmail, Kasay ve Yunus Mirzalar da 1553 yılında İvan'a yarlık yazmışlar, bu olay hakkında İvan'dan bilgi istemişlerdi. Şeyhali'nin Süyün Bike'ye eziyet ettiği asılsız değilse de Süyün Bike'yi öldürdüğü doğru değildi. İvan, Yunus Mirza'nın Zeyn Ali adlı elçisi ile Ali Mirza'nın Behit-kildi adlı elçisini Kasım şehrine göndererek, Süyün Bike'yi gözleri ile görmelerini istedi. Onun böyle davranması bu haberin gerçek dışı olduğunu Nogaylara bildirmek için idi. İvan, Yusuf Mirza'ya yazdığı yarlığının sonunda da: "Yunus'un elçisi Zeyn-Ali'ye Şeyhali han ile kızın Süyün Bike'nin yanına gitmelerini buyurduk. Zeyn-Ali onların yanında bulundu. Sen Zeyn-Ali

¹⁰² (Metinde "Bulumsuz" olarak geçmiştir ve yazar tarafından açıklama yapılmıştır.) *Bulum Eski Türkçe'de vicdan, bulgu anlamında olup, bulumsuz, vicdansız demektir. Beceriksiz anlamı da vardır.*

ile kızın Süyün Bike hakkında konuşup, bizim buyruğumuz ile kızın Süyün Bike'ye Şeyhali Han'ın nasıl davrandığını bil" diye yazmıştı. İvan'ın, Yunus, Ali, Kasay ve Şeyhali'ye yazdığı yarlıklarında Nogay Mirzalarının hallerini anlatan şeyler ve bununla birlikte Süyün Bike hakkında pek çok söz olduğundan, biz bu yarlıkların bazı bölümlerini burada yazmak istiyoruz. Onun Yunus Mirza'ya yazdığı yarlığında : "Bütün Rusya'nın padişahı ve ulu knezi olan İvan'dan Yunus Mirza'ya sözümüz şudur. Sen elçin Canali'yi bizim yanımıza yarlık ile göndermiş, ağa İsmail ve ayrıca sekiz kardeşin ile bize iyilik dilediğini, babanızı (bizim ile) düşman olmaktan vazgeçirdiğinizi, onun kötü düşüncelerini dinlemediğinizi yazmış idin. Senin bu doğruluğundan biz çok hoşlanıp seni sonsuza dek dost edindik. Seni kendimizin büyük bağışlarıyla ağırlamak istiyoruz. Kadınların sözleriyle hareket eden senin baban, bize öfkeli. Onun kızı Süyün Bike'nin Kazan'da bulunduğu sırada bize nice sıkıntılar çektiğini sen de biliyorsun. Sizin dostluğunuzu hatırimızda tutup ona büyük hürmet gösterdik. Büyük bağışlarla ağırlayarak Şeyhali Han'a verdik. Oğlu Ötemişgiray'ı ise kendi dinimize sokup, yanımızda oğlumuz seviyesinde tutuyoruz. Onun adı bizim dinimizce Aleksandr oldu. Allah izin verirse, büyüdüğünde ona iyi bir yurt bağışlayacağız. Düşman olan kişi, bizim yaptığımız iyilikleri yapar mı? ..." diye yazılmış sözler vardı. Bu yarlık Yusuf Mirza'nın sekiz oğlu ile, İsmail Mirza'nın İvan'ın tarafında olduklarını, onların her zaman Yusuf Mirza'ya karşı gelerek, Yusuf Mirza'nın İvan'ın zararına olan işlerinde onu dinlemediklerini ve bununla birlikte Yunus'ta iman denilen şeyin zerresinin de bulunmadığını açıkça göstermektedir. Eğer Yunus'ta iman olsa idi, İvan ona "Senin işte bu doğruluğundan biz çok hoşlanıp, seni sonsuza dek dost edinmeye karar verdik" diyerek babasına karşı geldiği için Yunus'u övmeyi, ona "Ötemişgiray'ı kendi dinimize soktuk" diye yazmaya cesaret edemezdi. İvan'ın Ali Mirza'ya yazdığı yarlığında: "Bütün Rusya'nın padişahı ve ulu knezi olan İvan Vasiliyeviç'ten Ali Mirza'ya sözümüz şudur: Sen bize Zeyn Ali ile

güzel yarlığını göndermiş idin. Biz senin işte bu yarlığına bakıp, sözlerini sevinerek dinledik. Seni bütün kalbimizle şerefleştirmeyi diliyoruz. Kardeşin Yunus Mirza'yı sevdiğimiz gibi, seni de sevmek istiyoruz. Sen gelecekte de bizim için böyle iyilikleri dilemelisin. Her nerede olursa olsun senin başın dara düşse, Allah'ın bize verdiği yardımını ile sana yardım ederiz. Şimdi senin isteğin doğrultusunda, kendi Kazaklarımız Bayış Baramşikov ve arkadaşlarını sana gönderdik" diye yazılmış idi.¹⁰³ İvan Kasay, Mirza'ya iki yarlık yazıp, bunlardan birisinde Kasay Mirza'yı sevdiğini, gelecekte daha da çok severek himayesine alacağını Kasay'ın istediği 30 sum akçeyi gönderdiğini ve buna benzer şeyler yazmıştı. İkincisinde ise: "Bütün Rusya'nın padişahı ve ulu knezi olan İvan Vasiliyeviç'ten Kasay Mirza'ya sözümüz şudur: Bizim sağlığımızı bilmeye, kendinizin dostluğunuzu bildirmeye deyip, siz bana elçiniz Devlet-Hoca'yı yarlık ile göndermişsiniz. Bizim iyiliklerimizi unutmaman bizi çok sevindirdi. Sen gelecekte de bize olan dostluğunu sağlam tutmalısın. Biz de seni dostluğumuzdan mahrum bırakmayız. Sen, bize ağan Yusuf'un kızı Süyün Bike yüzünden öfkelenildiğini yazmışsın. Yusuf'un kadınların sözlerini dinleyerek (bize) böyle sözler söylediği belli. Bize itaat etmek, bizim dostluğumuzu sonsuza dek hatırlamak, fazlası ile iyi olurdu. Onun bize kızmasının sebebi, kızı Süyün Bike'yi Şeyhali'ye vermemiz, ona büyük hürmet göstermemizdendir. Şeyhali bizim buyruğumuz boyunca, onu beğler gibi ağırılıyor ve ikramlarda bulunuyor. Onun kızının Şeyhali'ye ait olduğu, onun Şeyhali'den başka hiç kimseye varamayacağı sizce de bilinir. Torunu Ötemişgiray'ı oğlumuz yerinde, yanımızda tutuyoruz. Allah izin verip, o büyüdüğünde, ona büyük yurt bağışlamayı diliyoruz. O orada padişahlık eder. Yusuf'un kızı ile torununa bizim yaptığımız iyilikleri düşman yapar mı? Biz şimdi Yusuf Beğ'e Bilak Kiekov adlı Kazağımızı yarlık ile gönderip ona kendi doğruluğumuzu bildirdik. Sen de Yusuf Beğ'e boş sözlere inanmamasını,

¹⁰³ *Prodolj. drev. ross. t.9. str. 135-136*

bizim ona olan dostluğumuzu hatırdı tutmasını söyleyesin. Gelecekte bizim ile dost olmayı diliyorsa, Kazaklarımız Süyündik Tulusupov'u arkadaşları ile bize göndersin. Onlar ile bize elçilerini gönderip onlara gelecekte iki taraf arasında olacak işler hakkında fikirlerini söylesin" diye yazılmış idi. Şeyhali'ye yazdığı yarlığı ise: "Bütün Rusya'nın padişahı ve ulu knezi olan İvan Vasiliyeviç'ten kardeşimiz Şeyhali Han'a! İsmail, Kasay, Yunus Mirzalar bize yazı (yarlık) yazmışlar. Siz kardeşiniz, bizim buyruğumuz doğrultusunda, Süyün Bike'nin burnunu kesmiş, ona türlü büyük eziyetler çektirip onu öldüresiye dövmüş diye Yusuf Beğ'e söz gitmiş (demişler). Bunun için Yusuf Beğ bize öfkeleniyor, elçiler ve tacirler göndermiyor. Bizim Kazaklarımız Bahtiyar Baymakov ile arkadaşları da Yusuf'un kızının öldürüldüğünü işitmiş diye söylediler. Süyündik Tulusupov'un kılavuzu Karamış Mustafin, kendisine Süyün Bike'nin anasının "kızım öldürüldü" dediğini bize söyledi. İşte şu anda Nogay elçilerini Nogay yurdu-na geri gönderdik. Yunus Mirza'nın Zeyn Ali adlı adamı ile Ali Mirza'nın Behit Kildi adlı adamına senin yanına gelmelerini buyurduk. Zeyn ali ile Behit Kildi senin yanına vardıklarında sen onlara kendi yanında ve aynı zamanda hatunun Süyün Bike yanında olmalarını buyurasın. Onlar onu görmeliler. Sonra onları Nogay elçileri ile birlikte Kasım şehrinden gönderesin. Süyün Bike kendisi de babası ile anasına yazı yazıp kendi sağlığını onlara bildirse, onların da sağlığını soruşsa iyi olurdu. Sen ona uygun yazı gibi, uygun özlemlik (hatıra) göndermeyi buyurasın. Süyün Bike Yusuf Beğ ile anasına her nasıl yazı yollarsa sen kardeşim o yazının bir kopyasını bize gönderesin. Senin kendin de dostluk hakkında Yusuf Beğ'e bir yarlık göndersen iyi olur. Sen ona yarlık gönderiver! Ona gönderdiğin yarlığın bir kopyasını da bize gönder. Biz Yusuf Beğ'e tarafımızdan yarlık gönderdik. Kızını nasıl bağışlayıp, nasıl koruduğumuzu, nasıl büyük saygı gösterip şö-lenle sana verdiğimizi, ayrıca aynı biçimde torununu kendi oğlumuz yerinde tuttuğumuzu ben ona yazdım. İşte bunların hepsi hakkında, ben ona yazıp, bu işleri yapmam onun için oldu, de-

dim. Gelecekte Yusuf hakkında sen kardeşimin görüşü nasıl? Sana bu yarlığı ileten çapkın ile bu konuda bana yazmalısın.” İvan’ın Yusuf, Kasay, Yunus, Ali ve Şeyhali’ye yazdığı işte bu yarlıklar, 1554 yılının ocak ayında yazılmışlar idi.

İşte bu yıldan sonra ki tarihlerde Süyün Bike hakkındaki haberler kesilmektedir.

Onun hangi yılda ve nerede öldüğü kesin belli olmasa da, 1554 yılından sonra çok fazla bir zaman geçmemiştir. Kasım şehrinde öldüğü anlaşıyor. Kazanlılar Süyün Bike’yi İvan’ın ellerine teslim etmeleri ile, rahatlayacaklarını sandılsa da işler onların dilediklerince olmadı. Süyün Bike kanlı yaşlarını akıtıp Kazan’dan ayrıldığı gibi Süyün Bike’nin gidişinden bir yıl sonra, Kazanlıların kendileri de Kazan’dan ağlayarak ayrılmak zorunda kalmışlar idi.

Süyün Bike’nin ağır ve vakitsiz ölümünde, Kazanlıların ne kadar günahları varsa, Nogay mirzalarının da o kadar günahları vardır. Bunlar Süyün Bike’nin ah vahlarını işitmediler, o zavallının kanlı yaşlarını durdurmak için az da olsa yiğitlik göstere-mediler.

Ruslar, Kazan üstüne yürüdükleri zaman Nogay mirzaları Kazan’a yardım etseler, İvan’ın azıcık hediyelerine aldanmayarak, Rus yurdu üzerine yürümüş olsalardı, Kazan Rusların eline geçmez, Süyün Bike’de böyle acıklı duruma düşmezdi. Nogay Mirzalarının hiçbirisinde din, millet kaygısı olmadığı gibi, kardeşlik kaygısı da yok idi. Özellikle İsmail Mirza bütün kutsal duygulardan mahrum kalmış, katı yürekli birisi idi. Bu kişi, Süyün Bike’yi serbest bırakmasını İvan’dan istedi ise de onun satılık ve duygusuz birisi olduğu İvan tarafından apaçık bilindiğinden, onun sözlerinin İvan’a hiçbir etkisi olmadı. Yusuf Mirza ile birlikte Rus yurdu üstüne yürümüş olsa idi, İvan’ı tam anlamıyla mahvetmiş, onun Tatar hanlıkları ile alay etmesini ve küçümsemesini durdurmuş olurdu. Ancak o öyle yapmadı. Yusuf Mirza’ya yardım etmedi. İvan’ın Kazan üstüne yürüyeceğini Türk (Osmanlı) sultanı işitmiş, Kazan’a yardım etme isteği ile İsmail

Mirza'ya elçi göndermişti. İsmail Mirza, sultanın sözünü dikkate almadığı gibi, kendisine Türk sultanından elçi geldiğini Rus elçisine söyleyip, sultanın neler teklif ettiğinin hepsini de Ruslara bildirdi. Kazan'ın yok olmasında Süyün Bike'nin esir edilmesinde, günahların büyük bölümü İsmail Mirza'ya ait olduğu gibi Esterhan Hanlığının yok olmasındaki günahların da en büyük kısmı kargallanmışın (lanetlenmiş, beddualı) omuzlarına yüklenmektedir. Yusuf Mirza, Süyün Bike'nin öcünü İvan'dan almak, Nogay akıncıları ile Rus yurdu üstüne yürümek, baskınlar yapmak niyetinde oluyorsa da İsmail'in İvan'a satılmışlığı yüzünden düşündüklerini gerçekleştiremedi. İsmail Mirza'nın İvan'a Kazan Hanlığı'nı dilediği gibi yakıp yıkmasına imkan tanınması ayrıca Yusuf Mirza ile birlikte İvan'a karşı faaliyette bulunmamasının sebebi, Kazan'ı kendi eline geçirme düşüncesindendi.

Esterhan Hanlığı üstüne İvan'ı celbetmesi de Esterhan'ı kendi eline geçirme isteğindendi.¹⁰⁴ Ancak bu düşüncelerinin hiçbirisi gerçekleşmedi. İvan Kazan'ı İsmail Mirza'ya vermediği gibi, Esterhan'ıda ona vermedi.¹⁰⁵ İvan gibi duygulu bir padişahın Rus gücü ile alınan hanlıkları duygusuz bir kişiye teslim etmeyeceği belli idi.

İvan, Kazan'ı İsmail Mirza'ya vermeyerek kendi kişiliğini belli ettiği gibi, Esterhan'ı vermeyişi ile de bunu belli etmiş oldu. İsmail Mirza, Kazan ve Esterhan'dan mahrum kaldığı gibi, yaşadığı Volga boyundan da mahrum kaldı. Süyün Bike'nin başına gelen kaygıların bir kısmının kendisinin başına geleceği zamanlar yaklaşmıştı.

¹⁰⁴ *Prodolj. drev. ross. vivliof t. 10. str. 213*

¹⁰⁵ *Prodolj. drev. ross. vivliof t.10. str. 212-213*

Süyün Bike'yi Özleyiş

Süyün Bike güzelliği ile bütün Kazan'da tanındığı gibi, akıllılığı ile de tanınıyordu. Kadınlar ve kızlar arasında ona denk olacak güzel olmadığı gibi, onun gibi akıllı olan da yok idi.¹⁰⁶ O kendi menfaatleri için değil, bütün yurdun menfaati için çalışır, herkese iyilik ederdi. Kazan'ın büyükleri kendilerine gerekli olan saygıyı Süyün Bike'den gerektiğince gördükleri gibi, Kazan halkının orta ve aşağı sınıftan bulunanları da kendilerine gösterilmesi gerekli olan saygıyı Süyün Bike'den görüyorlardı.¹⁰⁷ Süyün Bike'nin iyilikleri, güneş nuru gibi Kazan halkının herbirisini kaplamış (aydınlatmış), her türlü kişiye bu iyiliklerden pay çıkmış idi. Süyün Bike Hanlığın menfaatlerini fazlasıyla gözetiyor, yurt için yapılması gerekli işleri gayet iyi biliyor, bunun için de halkın her tabakasını memnun etmeyi düşünüyordu. O böyle düşünse de bu düşünceleri için tüm gücü ile çabalasa da Kazanlılar onu iyi tanıyamadılar, onun kadrini gereğince bilmediler. İşte onun tanınması ve bilinmemesi yüzünden Süyün Bike Ruslara esir düştü. Yazık ki, Kazan Hanlığı kendisi için gerekli olan eşsiz bir önderini kaybetti. Süyün Bike'nin esir edilişi bir kadının esir edilişi idi ise de gerçekte bütün Hanlığın esir edilişi idi. Süyün Bike'nin kim olduğunu Kazan Tatarları bilmeseler de Ruslar onu çok iyi tanı-

¹⁰⁶ *İstor o. Kazan. Tsar (Solovets.Sp.) str. İstor. o Kazan. tsar. (sp. Rumyant's muzeya) str. 343*

¹⁰⁷ *İstor. o Kazan. tsar (Solovets.Sp.) str. İstor o. Kazan. tsar. (sp. Rumyant's muzeya) str. 313*

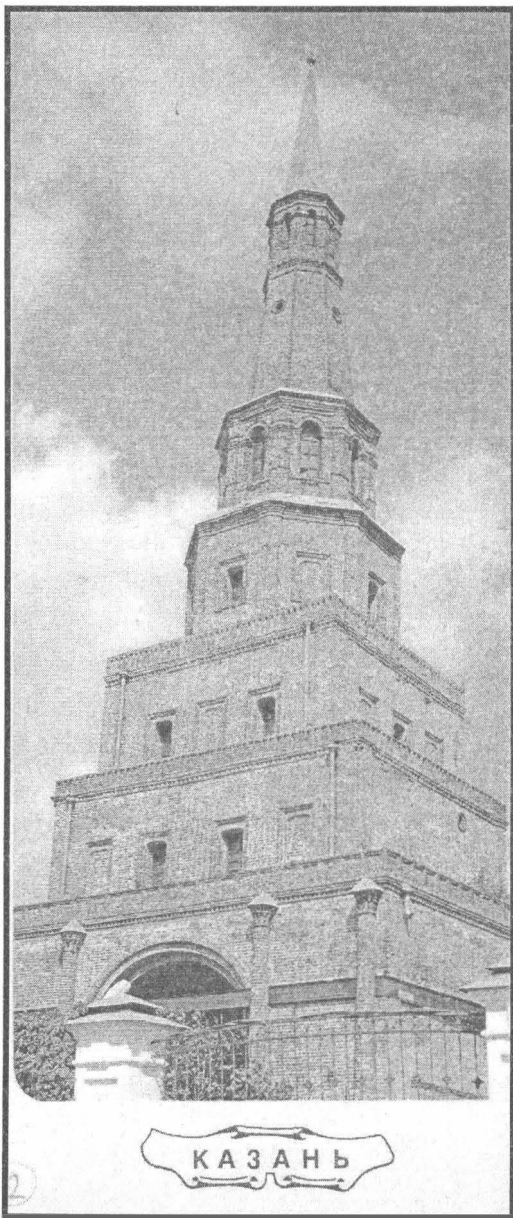
yor, onun nasıl bir kadın olduğunu apaçık anlıyorlardı. Bundan dolayı onlar Süyün Bike'yi ellerine geçirmeye çalıştılar ve satılık Kazanlılar sayesinde bu isteklerine kavuştular. Süyün Bike'nin esir edilişi Ruslar için pek büyük bir başarı sayıldığından dolayı metropolit Makariy 1552 yılının 21 Mayıs'ında Zöye'deki Rus komutanlarına yazdığı öğüdünde "Tanrı Teala bizim sevgili padişahımız ile onun hristiyan sever askerlerine, hiç kimsenin kanını dökmeden, kendilerinin düşmanlarına üstün gelmeyi, Kazan Hanlığı'nı yenmeyi nasip etti. Kazan'ın padişahı ile Süyün Bike'yi bizim padişahımızın eline verdi." dedi.¹⁰⁸ Süyün Bike Kazan'da iken onu sayan, itibar eden kişi az idi ise de o Kazan'dan gideceği zaman, onun kadrini bilenler çoğaldı. Süyün Bike giderken Kazanlılar, erkeği, kadını, kızı, büyüğü ve küçüğü ile Kazan nehrine kadar onu uğurlamaya gitmeleri, acı yaşlarını akıta akıta, hıçkıra hıçkıra ağlamaları pek çok kişinin Zöye'ye kadar Süyün Bike'nin ardından gitmeleri, Süyün Bike'nin Kazan için özlenecek bir insan olduğunu anlatmaktadır. Kazanlılar için Süyün Bike'yi uğurlamak çok zor olduğu gibi, (daha sonra) ayakta durmak da zor oldu. Uzun yıllar sonra Kazanlıların gözlerinin yaşları kurumadı.¹⁰⁹ Kazan halkı her zaman Süyün Bike'yi hatırlayıp anıyor, onu özlüyordu. Gerçekten de Süyün Bike özlenecek kadındı. Kazan'ın eski padişahları, Hanlığın bazı sınıflarını önde tutuyorlar, ihsanlarını daha çok bunlara bağışlıyorlar, halkın çoğunluğunu ise mahrum bırakıyorlardı. Süyün Bike ise öyle yapmamıştı. O Kazan'ın önde gelenlerine, derecelerine göre ihsanda bulunduğu gibi, Kazan'ın orta ve altı sınıflarını da unutmuyor her birisine kendi sevgisinden pay çıkarıyor idi.

¹⁰⁸ *İstor o Kaşan tsar (Solovets.sp.) str. 81. İstor. o Kaşan. tsar (sp.Rumyants muşeya) str.345*

¹⁰⁹ *Ve bütün şehir, bütün dünya onun aklını ve zekasını; onun erkanıya verdiği şerefi, orta sınıflara, yani sıradan olan insanlara, iyiliği, cömertliği ve bütün halka olan büyük ihtimamını hatırlayarak onun için bütün yaz boyunca tesellsizce ağlamıştı.*

Yurdun alt sınıfındaki insanları, Kazan Hanlarından çoğunun aklına bile gelmediği halde, Süyün Bike onları aklından çıkarmıyor onlara kolaylıklar gösteriyor idi.¹¹⁰ Onun bu iyilikleri, Kazan halkının gönlünü fethettiği için, onlar Süyün Bike'yi hemen unutamadılar. Kazan Hanlarından çoğunun adı unutulduğu halde, Süyün Bike adı unutulmadı. O kendisi gönüllerde kaldığı gibi, onun adı da dillerde kaldı. Süyün Bike kendi zamanındaki insanlar tarafından özlenilip anıldığı gibi, sonraki nesiller tarafından da özlenilip anılır oldu. O şimdilerde de anılıyor ki, ona herkes gerçek kadın diye bakmakta, Tatar kadını tekrar onun gibi kudretli kadınlar doğursun diye dilekte bulunmaktadır.

¹¹⁰ *İstor o Kazan tsar (Solovets.sp.) str. 80-81. İstor o Kazan. tsar (sp. rummyants. muzeya) str 344-345*

Süyün Bike Minaresi

Süyün Bike Minaresi

Tatar dilinde “Han Mescidi” diye adlandırılan bu minare Kazan kalesinin en yüksek yerinde bulunup, hüzünlü görüntüsüyle çok uzaktan görünmektedir. Bu minare kırmızı tuğladan inşa edilmiş olup yedi katlıdır. Birinci, ikinci, üçüncü katları dört köşeli, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci katları ise sekiz köşelidir. Bu yedi katın üzerinde bir kat daha vardır ki, bu kat kalay ile kaplanmıştır. Tepesine ise Rusların sembolü olan “çifte başlı kartal” alem olarak konulmuştur. Minarenin dibi 23 arşın* 15 verşok* uzunlukta, 18 arşın, 5 verşok genişliğinde olup, büyüklüğü 105 arşındır.

Birinci katın doğu tarafından batısına yol bulunup bu yoldan araba ile geçilebilmektedir. Bu kısımda pencereleri bulunmaktadır. Güney ve kuzey yönlerinde sadece birer yuvarlak delik vardır.

İkinci katın doğu ile batı yönünde ikişer pencere bulunup, iki kenardaki ikişer penceresi örtülmüştür. Güney ve kuzeyinde pencere bulunmayıp her iki yönde sadece birer yuvarlak delik vardır. Üçüncü katın batı ile doğusunda ikişer pencere vardır. Ortadaki birer tanesi örtülmüştür. Güney ile kuzeyinde birer pencere olup iki kenardaki ikişer penceresi örtülmüştür. Dördüncü katın

*1 arşın 71 cm

* Verşok 4,4 cm

güney, kuzey, batı ve doğu taraflarında dört pencere bulunup, kalan dört oymalı penceresi örtülmüştür. Beşinci katın her bir oymalı yerinde bir penceresi olup, bu katta toplam sekiz pencere bulunmaktadır. Altıncı katta pencere olmadığından dört tarafında sadece dört yuvarlak delik bulunmaktadır. Yedinci katta sekiz oymalı kısmında, sekiz pencere bulunup oymalı yerin her birinde birer pencere vardır. Bu minarenin ne zaman ve kim tarafından bina edildiği kesin olarak bilinmese de onun Tatar Hanları tarafından yaptırıldığına şüphe yoktur. Tatar dilinde “Han Mescidi” diye adlanıla gelmesinin sebebi ise minarenin Han Mescidi’nin yanında olmasından ileri gelse gerektir. Kazan alınırken komutan olan Andrey Kurbski “Han Yurdu” yakınında büyük minareler bulunduğunu yazmaktadır.¹¹¹ Onun gördüğü büyük minarelerden birisinin işte bu Süyün Bike minaresi denilegelen minare olması çok yakın bir ihtimaldir. Bu minare Rus dilinde “Süyün Bike Minaresi” anlamına gelen “Sümbekina Başnya” “Başnya Syuyun Bekina” diye adlandırılrsa da¹¹² minarenin Süyün Bike tarafından yaptırıldığı belli değildir. Benim bildiklerime göre bu minarenin “Süyün Bike Minaresi” diye adlandırılması Süyün Bike’nin Kazan’dan ayrılacağı zaman bu minarenin yanındaki eşi Safagiray’ın kabrine gelip vedalaşmasından dolayı olsa gerektir.

Kazan’ın şimdiki kadın ve kızlarının bu minareye gelerek Kuran okumaları, çeşitli dileklerde bulunmaları, aynı şekilde erkeklere göre onların buraya daha çok gelmeleri bu minarenin yanında Süyün Bike’nin gelip ağlamış olduğu minare olduğu ihtimalini göstermektedir.

Bu minare Tatar dilinde “Han Mescidi” diye adlandırılrsa da gerçekte burası mescid değildir, hemde hiç olmamıştır da. Eskiden minarenin yanında bir mescid olmasına rağmen, Kazan alındıktan sonra bu mescid kilise haline getirilmiştir. Bu mescidin hangi mescid olduğu açıkca belli olmasa da “Murali Mescidi”

¹¹¹ *Skazaniye Knyazı Kurbskogo. Str.19-26*

¹¹² *Drevnie goroda. Str. 463-473. Kratkaya istor. goroda Kazani str 65*

denilen mescid olduğu anlaşılmaktadır.¹¹³ Bu minare yapılış biçimi ve görünümü ile minareden daha çok düşmanın geldiğini gözetlemek ve düşmanın üzerine (silah türünden birşeyler) atmak için yapılan kule olduğu izlenimini vermektedir. Gerçekten de Kazan'da böyle yapılar var idi. İvan Kazan'ı aldıktan sonra, şehirdeki mescidleri yok ettirdiyse de¹¹⁴ bazılarını kiliseye çevirtmiş, bazılarını ise kendisine gerek gördüğünden bırakmış olsa gerektir. İşte bu Han Mescidi denen minare (kule) de gerekli olduğu için bırakılmış binalardan biri olsa gerektir.

¹¹³ *Drevniya goroda. Str. 472-473*

¹¹⁴ *İstor o Kazan. Tsar (Solovets. sp) str. 163 İstor o Kazan Tsar. (sp. Rumyant's. muzeya) str 469*

Kaynaklar

Polnoe sobranie russkix letopisey (PSRL) Nikonovskaya letopis Spb. 1852 T.T.1-6, 1906

Tsarstvennaya kniga. PCRL.T.13. Spb.1906

İstoriya o vzyatii Kazan-Ustryalov N. Skazanie knyazya A. Kurbskogo. M., 1868

İstoriya o Kzanskom Tsartsve (Solovetskiy Spisok) PSRL, T. 19. Spb., 1903

İstoriya o Kazanskom Tsarstrsve (Spisok Rumyanstsevkogo muzeya) PSRL, Spb. 1903

Stepennaya kniga Tsarskogo radoslaviya. PSRL.T. 21.Spb., 1908

Rihlet İbn Batuta,, Tuhfetü'l-Nuzzar fı Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar ("Padarok sozertsayıuşım o dikovinah gorodov i çüdesah Türikçe tercimesi 3 tomda 1897-1901 illarda Türikyada basılıp çıkkan.

Zemahşeri, Vafiyatil-egyan (Yugarı dereceli türelernin nekrologları)

Smirnov V.D. Krımskoe hanstvo pod verhoventsvom Ottomanskoy portı do naçalo XVIII v. Kazan 1887

Novikov N.İ. Prodoljenie drevney rossiskoy vivliofiki T.7,8,9 Spb. 1793-1795

Voskresenskaya letopis. PSRL. T.2 Spb 1906

Lvovskaya letopis PSRL,T. 1.20 Spb. 1910

Russkiy kronograf, PSRL,T.22, Spb. 1911

Allahyar Sufi, Sebatil gacizin (Kücsizlernin nıklığı). Kazan 1821 h.b illar

Gerberşteyn S. Zapiski o Moskovitskih delah. Spb. 1908

Oleariy A. Podrobnoe opisanie puteşestviya Golşteynskago posoltsva v Moskoviyu i Persiyu ve 1633, 1639 godah M. 1870

Velyaminov- Zernov B.B. Issledovanie o Kasimovskih Tsaryah i Tsareviçah. Sbh.T. 1, 1863; T.2 , 1864; T, 3 1866; T.4. 1877

Sami Şemseddin, Kamus-ı Türki (türki tilde entsiklopedik süzlik)

Kurbskiy A. Skazaniye knyazya A. Kurbskago. Sbp., 1842

Şpilevkiy C.M. Drevnie goroda i bulgar-tatarskie pamyatniki v Kazanskoy gubernii, Kazan, 1877

Fuks, N.F. Kratkaya istoriya goroda Kazani, Kazan, 1817

Dizin

- Abdullah Bahşı, 31, 34
Ağış Molla, 31
Akkula, 62
Akmammed oğlan, 49
Alatuk Tutay, 18
Aleksandr, 70
Aleksi Adaşev, 52
Ali Mirza, 27, 70
Alikey Mirza, 31
Allahbirdi, 31
Andrey Kurbski, 80
Apay, 19
Arslan, 34, 37, 62
Arslan Mirza, 35, 62
Atay, 37
Aydar Mirza, 60
Bağım Tutay, 18
Bahşandı, 33
Balahna, 24, 25
Barançı, 32
Baybahtı, 54
Bayhoca, 35
Bayış Baramşikov, 71
Bayıtmış, 58, 60
Baysungar, 31, 32
Baytirik, 62
Bay-tirik, 56
Behit-kildi, 69
Beşbalta, 51
Beykildi, 32
Bilak Kiekov, 71
Bolat Bek, 25
Boyrigan Seyid, 31
Bölük Bulat, 34, 56, 62
Bölükgiray, 29
Buhara, 64
Bulat Beğler, 21
Burnaş, 31
Bülim Tutay, 18
Canalı, 18, 19, 20, 21, 23,
30, 57, 65, 70
Canıbek, 62
Çirmiş, 31, 43
Çora, 27
Çuvaş, 31, 43
Dal Tutay,, 18
Danin Muhammedoğlu, 32
Devlet-Hoca, 65, 71
Dinahmed, 18
Divay Tutay, 18

- Esterhan, 27, 64, 74
 Fatih Giray, 30
 Galiç, 25
 Gorohovets, 25
 Hudaykul Oğlan, 45, 51
 Hurşide Bike, 21
 Hüseyin Beğ, 31
 Hüsrev, 34
 İlsiman Beğ, 31, 34
 İsen Tutay, 18
 İsergen, 34
 İslam, 31, 57
 İsmail, 24, 33, 34, 55, 59, 61, 62, 65, 69, 73, 74
 İsmail Mirza, 24, 33, 34, 55, 59, 61, 62, 70, 73, 74
 İvan, 18, 23, 24, 25, 30, 32, 33, 35, 36, 39, 41, 43, 44, 45, 51, 52, 53, 55, 58, 60, 61, 62, 65, 69, 73, 74, 81
 İzel-Gura, 35
 Kadış, 19, 27, 32
 Kama Nehri, 39
 Karaçi, 34
 Kasay, 58, 59, 62, 64, 65, 69
 Kasım, 35, 45, 52, 53, 61, 69, 73
 Kazan, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84
 Kebek, 31
 Kırım, 23, 29, 32, 36, 39, 52, 55, 59, 64, 65
 Kırımlı, 25, 27
 Kildi Mirza, 31
 Kildi-Ur, 37
 Kil-Mehemmed Mirza, 24
 Kolçan, 62
 Kolçora Beğ, 31
 Kostroma, 24
 Koşçak, 30, 38, 40, 49
 Kudinov, 32
 Kulşerif Molla, 51
 Kurat, 32
 Kuşay, 62
 Kutlı Tutay, 18
 Kutlug Bulat, 19
 Küçten, 56
 Küntugan, 32
 Makariy, 62, 76
 Malga-Urul, 18
 Mamay, 23, 59
 Mansur Seyit, 27
 Mehemed Seyid, 51
 Mirza, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 43, 44, 54, 55, 58, 59, 61, 65, 69, 73, 74
 Mişira, 25
 Mordvalar, 31
 Moskova, 19, 23, 25, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 46, 50, 52, 53, 56, 58, 60, 62
 Mukşılar, 31
 Murali, 43, 45, 51, 52, 80
 Murom, 25, 26, 33, 51
 Musa, 17

- Namaz, 32
 Nijniy Novgorod, 24
 Novgorod, 24, 25, 51, 62
 Ötemişgiray, 28, 29, 32, 33,
 37, 39, 41, 43, 44, 45, 46,
 54, 55, 58, 62, 66, 70
 Perm, 25, 62
 Rasef, 32
 Rezan, 31
 Ryazan, 31
 Safagıray, 19, 23, 24, 25, 27,
 28, 29, 30, 33, 35, 46, 55,
 65, 80
 Sahıpgıray Han, 29
 Saltagan, 62
 Serebryani, 45, 46, 50
 Süyündik Tulusupov, 62, 66,
 72
 Şahçora, 31
 Şeremetev, 53
 Şeyhali, 30, 33, 39, 40, 43,
 44, 45, 48, 51, 52, 53, 57,
 60, 61, 65, 69
 Şıgım Mirza, 30
 Şögir Tutay, 18
 Şuya, 25
 Tanrıkol, 31
 Tevekkül Beğ, 31
 Tevki, 63
 Tıylak, 37
 Timur, 34
 Tolıbay, 32
 Totma, 25
 Tugay Tutay, 18
 Tugış, 62
 Tügerek, 37
 Ugliç, 37
 Urak, 29
 Ustyag, 25
 Ürmühemmed Mirza, 18
 Vasily, 19
 Vladimir, 25, 51, 62
 Volga, 31, 39, 50, 56, 74
 Vologda, 25
 Vyatka, 25, 39
 Yadigar, 62
 Yanbuldı, 62
 Yançora, 32
 Yavtek, 19
 Yolbarıs, 29, 43, 44
 Yunus, 27, 28, 31, 35, 54,
 58, 59, 69
 Yurev, 25
 Yusuf, 17, 27, 28, 30, 32, 33,
 35, 37, 51, 54, 55, 58, 61,
 65, 69, 73
 Zeyn Ali, 69
 Zöya, 37, 39, 43, 44, 45, 49,
 50, 52, 53

1552 yılında Kazan Hanlığı Ruslar tarafından işgal edildiğinde, Hanlığın başında Hanbike olarak o vardı. İvan tarafından Moskova'ya esir olarak götürülen Süyün Bike'nin yazgısı, geride bıraktığı Kuzey Türklüğüne miras kaldı.

Kitabın yazarı Hadi Atlasi'de, hayatını yazdığı Süyün Bike ile aynı kaderi paylaşmış, 1937-38 baskı ve cezalandırma yıllarında "Sultangaliyevci", "Pantürkist" olarak suçlanmış ve idam edilmiştir. Yüzyıllardır Kazan Türkleri arasında efsane olarak anlatılan Süyün Bike ile ilgili en geniş tarihi bilgileri, onun esir edilışinden yüzyıllar sonra, yazılan bu eserde bulacaksınız.

ISBN 9786527092-9

